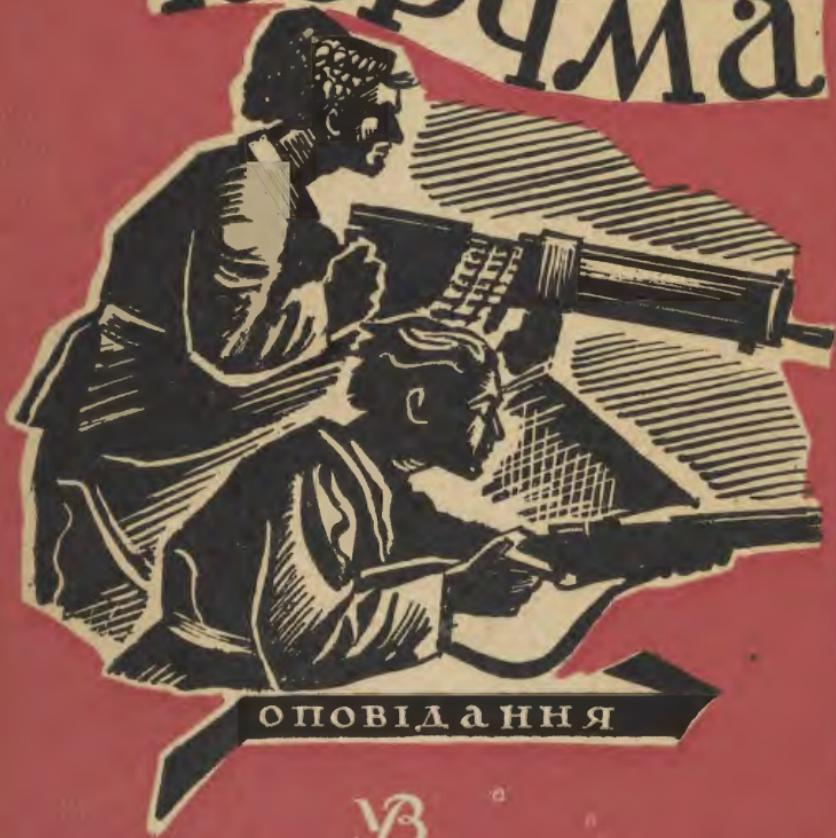

С.Ольшансько-Вільха

Червона КОРЧМА

ОПОВІДАННЯ

УВ

СВЯТОСЛАВ ОЛЬШЕНКО-ВІЛЬХА

ЧЕРВОНА КОРЧМА

Оповідання

КРАКІВ

1942

ЛЬВІВ

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Verlag: „Ukrainischer Verlag“, Krakau, Reichsstrasse 34.
Накладом Українського Видавництва, Краків, Райхсштрассе 34.
Druck: Buchdruck. „Pospieschna“, Krakau, Reichsstrasse 34.
З друкарні „Поспішної“, Краків, Райхсштрассе 34. Тел. 147-86.

Ч Е Р В О Н А К О Р Ч М А

— „...і ходять у борах тіні
середньовічних лицарів...”
(М. Хвильовий).

До обріїв, наче гаптовані, прилягли чорною смугою ярчанські ліси. Принішкли і стоять похмуро, як нависла грізна брова над сивою рогівкою. Придивляються, понад розхвилювані лани ярозелених житів, до шляхів, що курявою димлять.

За лісами гrimають гармати, наче хто возами кованими через мости іде... Над полями стоїть гул, а дорогами гръюхіт і поспішне:

— Давай назад! — Куда? — Падалеє од Германа!

І йдуть сірі мундури червоних салдатів усіми шляхами, в шаленому поспіху й жарі червневого сонця, у відступ — аж куряться дороги. Подзенькують важкі, мов черепахи, танки, і на розбитих дорогах, виглядає, ось-ось і сидуть, розсипуючись купою заливзя...

Цокотять кінські копита... — Це кавалерія відступає. Вгинаються шляхи від тупоту й стону, а сірі мундіри все йдуть і йдуть...

З-за лісів встає гроза... Чимраз ближче й ближче...

— Возяться по московських, чортових лобах! — всміхаються поміж себе ярчани.

— Не жалує їм німець! — приговорюють баби.

А лани хвилюють під вітром, що з темних лісів біжить, підплiguє і, шуткуючи, шушукає поміж колоссям.

Присадкуватий Микола Кріль, що то зараз за поповою деброю хату нову почав ставити перед війною, стоїть перед корчмою і розмовляє з командірами. Розпитує, вивідує. Що хвилини заїздять під корчму нові і бурмиловато, яркими дивлячись, залазять у середину.

Рудий Борух крамарює в тій пивній кооперативі (бо з цієї корчми відкрили жидові кооперативу). Улесливо підбігає і кланяється:

— Здрастуйте, товарици! Може пива, чи горілки стаканець — і зараз-же підморгує на свою Фаню. А та, зігріта, червона, в засмальцюванім хвартусі, розносить поважно, наче рабін тору, піднос із горілками, чи пивом.

У корчмі гомін. Червоні командіри перекидаються словами. Випють два-три — і в дорогу.

— Нельзя больше! — вияснюють і вискакують поспішно крізь двері.

В корчму вбігають танкісти. Запорошені кидаються до стаканів, що їм підсуває з кумедним, незугарним вихилясом Фаня. Пьють мовчки.

Микола хоче розпитувати, та ті мовчат... На їхніх винужденілих обличчях розсівся тупий, переляканій вираз. Кидають недопите пиво і вибігають.

А на дворі гамір і крик. На всіх язиках перекликаються. Та найчастіше московська лайка. На перехресті побіля корчми задержуються на хвилину і йдуть дальше, дальше, незлічимими рядами.

В ночі над ярчанськими лісами багряні луни і ясні блискавиці від гармат. Чимраз голосніші ба

кання стрілен чути. То підкочуються ближче, то, здається, ховаються в лісах. Десять у темному небі григохочуть, постогнуючи важко, літаки. Летять, та невідомо куди. Певне на схід: на Кремянець, а може й сам Київ.

В глибокому ярі, що його прозвали ярчани Микитиним, посеред темних борів. — гомін. Декілька десяток темних постатей ворушиться на малій поляні. Денеде видно маленький вогник цигарки; святоіванським світлячком здається іздалеку. Ідуть притишенні розмови, а то й час до часу вистрілить зечевя в тиші сміх... Та зараз і зацількують.

— От і гемонський син, — ржить, коли наказано потихо!.. — розлучено посиплеться в цей бік.

Це Юхимова ватага партизанів. Хлопці самі добелі, крепкі. Не пішли в червону армію. Хто коні, а хто тільки шапку і старий обрізан з-під току в столі — та й гайда в ліси... А ліси здорові... Не найдеш...

Сам Юхим — старший вже чоловіга, що то й за Австрії воював і Україну будував в сімнадцятому, високий, дещо пригорблений, лиш вуса покручує рудого і всміхається. З большевицької тюрми утік і виховався в ярчанських лісах...

Дібрав собі свою старшину: самих хлопців, що ім на ногу не наступиш, і давай загін збирати. Хлопційшли до Юхима, а він лише підморгував своєму осавулові (так і прозвав), Микіті Чорному:

— Таке буде войсько, що тільки глянь. Не заснуть чортові москалі й жиди в нас! — От буде морока командірам і комісарам!

В загоні дисципліна військова. Не зробиш чого, то й не вертайся до Юхима. Як собаку прожене.

— Не хочеш слухати, а в войсько прешся. Іди геть, ледащо! Не тобі з нами на москаля ходити!

Тричі аж із Кремянця приїздили в Ярчани енка-
ведисти — робити порядок з Юхимовою ватагою...
Та куди... Ліси велики — не пройдеш, і шляху не за-
ступиш...

Водив їх Юхим щось із тиждень по дебрах
і ямах; підстрілив зо два десятки та й утік... Помагали
червоним пісківські міліціонери. Не нашли. Червоні
з помсти спалили читальню й церкву, а родини пар-
тизанів вивезли кудись...

За те в білій день погорів пісківський голова
сільради, Колейко, що то нахвалювався „вижарить
бандитське кодло”, — і серед ночі затовкли Юхимові
хлопці двох міліціонерів.

Ярчани вдоволено підморгували собі:

— От і хлопець Юхим! Таких би більше, то й по-
гані менше лазило б по білому світу!

А як упали перші німецькі бомби, і пронеслося по
всій стороні, що війна — Юхим затер тільки руки
і моторно підкрутив вуса.

— Буде робота, хлопці! — Хто боїться — нехай
у хату!

Ніхто не пішов. Тільки учителів Бодьо, наймо-
лодший партизан у загоні, похнюпившись, спитав:

— І буде, дядьку, війна вже до кінця?

Запит цей покрив голосний сміх хлопців. От
і тільки всього.

Юхим провірив, скільки в нього сил і зброї, та
й вирішив із Микитою Чорним і Явтухом, що не до-
стає ще от так з двох десяток рушниць для хлопців
і доконче хоч зо два скоростріли. Рада в раду і Явтух
повів хлопців у Піски. Без гомону й крику, серед ночі
захопили хлопці пісківську станицю міліції. Хто
був — лишили мертвим, а зброї набрали аж надто:

тридцять рушниць і п'ять скорострілів. Ще й гранатів і муніції немало.

Щойно тепер почалась справжня робота. Хто не вмів стріляти — підучили другі. Юхим тільки ходить, пришивляється та щось важить у думках. Похмурий, задивлений у темні стіни Микитиного яру.

А як на дорогах, що на Кремянець, закурило, і шляхами завовтузились червоні — Юхим рішив виступати до бою.

— Вже досить нам — говорити, бувало, хлопцям — сидіти тут борсуками в цій ямі, та тільки час до часу погратися з деякими міліціонерами! Нам треба військової справи! От, по селах москалі з жидами вимордовують наших, а ми нічичирк... В Ставчанах пів села спалили і розстріляли п'ятдесят душ, в Лащеві живцем попалили людей, а ми... — лиши сидимо. Вже досить цього!

Слово Юхимове тверде. Сказав і зробить. Наказав Явтухові зібрати з десяток-два хлопців та два скоростріли і рушати на південь лісами аж до Заставя, а Микиті Чорному йти на Лащів. Значить, обійти боком гостинець і тікаючих большевиків застукати ззаду. А сам лишився з трьома десятками в ярчанських лісах. Звідтіля мав наскочити з боку.

— Притиснемо їх на розстаї побіля корчми — та й розіб'ємо дочиста. А в корчму пішлемо Андрія Бодя. Нехай звідтіля у саму середину зайдуть проклятим... От і саламаха буде! — підсміхався.

Пізно в ніч виступили з яру партизани. Ішли тихо, тільки час до часу дзеленськнув десь кріс об гиляччя. Юхим стояв на краю яру і переглядав загони.. Перший виходив Явтух зі своїми — на Заставя. Юхим підійшов до Явтуха... Говорили півголосом. Очі їх липали в темні, як жар. Прощалися... Явтух пішов.

Юхим дивився їм услід і, скинувши шапку, перекрестив дорогу. Виряжав їх, як батько, на перший бій. Тільки ламаний хмиз і гилячча вказували в темні, куди йшли Явтухові хлопці.

Швидко стрепенувся. Глянув на зорі. Вже добре споночіло. Зорі виіскрилися. Великий Віз котився, здавалося сторчака, по небу. Десь глибоко в яру за斯基глив пугач.

— Треба пускати Микиту — шепнув стиха і подався в глибину яру. Микита розставляв хлопців, провірював, роздавав муніцію. Призначав обслугу скорострілів — самих лепських, військових хлопців. Юхим вдоволено похитував головою. Не вмішувався.

Микита підійшов до Юхима.

— Ну, вже пора! — почав. — Так завтра надве; чір ми стрічаємося всі побіля корчми на розстаї!

— Н... н... так — тугняво відказав Юхим. — Чи всі — не знати! — Підсміхнувся.

Микита циркнув крізь зуби. — Ет, чорт його ма! — Вже час!

Загін рушив. Попереду нього йшов Микита. Низький, присадкуватий, виглядав у теміні, як здоровий, густий кущ. Юхим задумався... Хлопці розходилися поволі на роботу в поле.

Приклікав до себе Андрія і Бодя. Почав розяснювати їм їхнє завдання.

— Пролізете тепер, ще серед ночі, в корчму та дістанетесь на під. Там просидите аж до вечора. Як тільки почуєте стріли від Лащева, висаджуите скоростріл на дах і валіть по москалях. В саму середину. — Ти, Андрію, не жалій їм! Як схочуть вас дістати — то тут для них гранати. Бийте по них доти, доки не прийдуть Микитині або Явтухові люди. Я сам будути від лісів. Ми їх візьмемо в обхід з усіх сторін,

а ви з середини, та й зітремо ту язву. За наших рідніх помстимося!

— А чи двигнете вдвійку скоростріла? — поспістав, дивлячись на худощаву постать Бодя.

— Певне! — вихопився хлопець.

— Ну, то з Богом! В дорогу! Тримайтесь, хлопці, добре, бо завтра большевиків дідько принесе немало. Вони напевне не будуть бити по корчмі, бо скотять вас дістати живими. Не дайтеся!

— Не бійся! — твердо відказав Андрій.

За хвилину пропали обидва в темному ярі...

Сонце вже добігало до лісів. Криваво-червоне віщувало вітер. Проглядало крізь щілину в ґонтяному даху на під. Бігало яскравими зайчиками по сіні, де лежав Андрій. Відсунена на лоб завадіцько шапка, коротка цигарка в устах — надавали йому вигляд лінтя, що, замість іти робити в поле, вилігується на сіні. А десь у другому кутку шелестів Бодьо. Ловив руками мухи і кидав їх у павутиння. Приглядався, як муха заплутувалась із розгону і, нискливо задзижавши, пробувала вирватись із тенет. Та тут- же зараз і злазив поволі гидотний, круглий павук та, присікаючись з усіх боків до жертви, забирається до неї.

Зашевелів сіном Андрій. Бодьо підніс голову. Андрій кликав до себе. Поповз до нього.

— Треба злегенька діру на „пульмо-тник” — тут засміялася кутиками уст — шикувати в даху — шепнув хлопцеві в ухо.

Піднявся на ввесь ріст і підшукував місце.

— О, тут! — показав на кусок порваного даху побіля грубезної крокви. Швидко, без галасу запрацювали вдвійку. Бодьо час до часу кидав непевним зором позад себе, в сторону діри, що вділ... Хоч за-

сунена старими дверима, що їх вони тут найшли, та закидана сіном — розбуджувала в нього недовір'я.

— Не бійся, не прийдуть! — глумливо посміхаючись, шепотів Андрій. — В гаморі, що надолі, не чутно тріскоту даху. А навіть, як почують — то що, думаєш, вителіпаєшся звідсіля. Го-го, братіку, щось дуже ціниш свою шкуру! Шкода було тільки брати тебе з собою!

Докір вколов до живого. Обличчя Бодя залилось гарячим румянцем.

— Боятися за себе — не боюся, але може завчасу пропасти діло, як почують! — відтявся. — Та зрештою побачите ще й сьогодні, що не боюся!

Поволі відлітали під твердими Андрієвими пальцями цвяхи, а Бодьо злегенъка випихав одну по одній гонти. Іх не викидали, тільки вміло прикривали чим-раз то ширшу діру. А коли вже видовбали завширшки хлопа — сіли відпочивати.

Із двору долідав виразно гамір на шляху. Торох-котіли вози, перекликувалися салдати, ржали коні. Москалі задержувались побіля корчми, забігали в середину і грюкали дверима, аж повала дрижала.

Поволі зникали з сіна сонячні зайчики, і вони обидва поринали в легкій сутіні. Торішнє ще сіно пахло якимись примерхлими паходами чебрецю й мяти, та час до часу залітав і затхлий дух зіпрілої цвілі. Андрій сидів мовчки, обнявши руками коліна. Тупо вдивився в найтемніший кут і думав. Бодьо приляг на сіні, підбравши під себе ноги. Долонями прикрив очі і пригадував якісь замерхлі образи дитинства. Саме тепер так настирливо вони напихалися йому перед очі.

— ...Певне, що не хотілося йому вмирати — десь у глибині душі плелося, — але цього не сміє бачити він — Андрій. А зрештою, як казали старі бабуня:

від смерти не втікти нікуди, хоч би й де заховався. Найважніше — не датися їм! Краще вже самому на себе руку наложить, як би мали вони...

Так, він уже знову тепер ясно, що коли не буде вороття, — залишаються ще гранати. Нащупав у сіні холодні, круглі заліза. Гранати. Провів долонею по них. Лежали по складані в жолобині сіна. І здавалися йому звичайними яблуками. Було тихо..., тільки на шляху вигукували армійці, а деколи загуркотіло авто. Бодьо примкнув очі і не хотів думати про ніщо.

Нагло тиші різонув вистріл. Далекий, десь на полях...

Андрій і Бодьо підорвались. Сердце забилися швидше, швидше. Від ранку на цих полях не впав ні один стріл, і тому цей, у вечірній тиші притаєних піль, видавався такий нежданний, хоч і вичікували вони його так нетерпляче... А далі другий..., третій... Десь ізліва... На шляху на мить одну застигло все, та зараз-же й звідсіля бахнули постріли... У відповідь з-поза корчми, з піль засточив скоростріл...

На шляху знявся крик. Загупотіли кінські копита, загуркотіли вози...

— Значить, наші! — промовив півголосом Андрій.

Бодьо стояв заслуханий у цю дивну музику стрілів, що вискачували звідусіль нежданно й гостро.

— ...Явтух! — ствердив повертаючись до Андрія.

А тимчасом на шляху завовтузились вози; коні храпли і виривалися з рук. Москалі кричали. Знявся галас. Та враз із цим над гомін цей вилетів крик:

— Стройс! Долой! Пл!

Це якийсь командір захотів спинити суматоху. Та його ніхто не слухав. Ще дужчий гамір покрив усе. Стріли грюкотіли з усіх сторін.

— А може б уже? — схвилювано спітав Бодьо.

— Ще час! — твердо перебив Андрій. — От, ти піди та відсунь сіно з-над дверей, — залиши отвір наділ — швидко наказував Андрій. — Але не відсувай зовсім дверей: залиши отвір, щоб мож було гранату кинути! — кинув услід хлопцеві, а сам поспішно знімав заложені гонти.

— Вже! — потихо донеслось із кута.

Вдвійку підняли скоростріла і висунули на дах. Андрій, спираючись на Бодьове плече, і сам просунувся крізь отвір.

На дворі вже добре стемніло. Кулі дзвижчали і хвоськали, немов хто батогом затинав. То тут, то там липали вогники пострілів, неначе хтось сіяв розжареним вугіллям. На шляху торохтіли большевицькі скоростріли.

— От і сучині-ж сини! Відбиваються! — промімрив до себе крізь зуби.

Пристроював скоростріла. Та на похилому даху — нелегко. Аж упрів. З трудом якось пристроїв.

— Давай ленточки! — нахилившись, кинув Бодьові крізь отвір.

Бодьо стояв вслуханий у стрілянину. Розпізнавав, хто дужче бє. А скоростріли явтухівців аж заливалися, — неначе хто калаталом під церквою торохтів...

Заскрипів дах. Андрій приміщувався мабуть. На шляху кричали армійці, і хропли коні. А над усім цим — стріли... стріли...

— Бери гранати — прошепотів з даху Андрій — і ставай побіля вилазу. Як тільки хтось скочів би здолу, — вали! Але крізь діру. Вважай! Зараз починаємо своє!

Крізь отвір заглянула Андрієва шапка. По хвилині й він просунувся додолу. Зашаруділо сіно...

— Ну, вже готово! — відсапнув. — А ти?

— Теж!

— А залиши для нас дві гранати: як прийдеться здихати, щоб не з їхніх рук!

— Не журіться, без вас вже залишив! — злісно відказав. — Памятає про це!

Стрілянина не втихала. Явтух відгризався взято, та мабуть мусів поступитись назад, бо випали були чимраз то дальші. Москалі, закриті від вогню ровом, напирали щораз то сильніше. Тільки від корчми не було рова, і вогонь з цієї сторони, напевне для них нежданний, наніс би їм страшні втрати.

Андрій, поглянувши на все, вискочив жваво на дах. Хвилина... дві і, мов собака, загаркотів люто Андрій «максим».

На шляху знявся пекельний крик. Армійці не сподівалися дістати від тилу вогонь. — Значить, ворог уявив їх в обхід... Зачалась суматоха... Кидаються, мов бішені, і стріляють безладно поперед себе. А далі тікають на поля.

Андрій тільки сплюнє і строчить... строчить по темних тінях солдатів, по їхніх конях, возах, по автах, що пойдуть тополі на шляху притаєні...

А на шляху гамір і зойк. Помітили більшевики, звідкіля новий вогонь, — туди сипнули скорострілами. Засвистали кулі на даху. Лупають ґонти, розривають. «Максим» аж заходився від гаркоту, а Андрій, прихилившись до нього, тільки вслушується, чи від ярчанських лісів не насуває Юхим... Не чутно...

— Коби хоч Микита, — думає — а то й чорт тут не розбере!

Прихилюється за скорострілом і січе, січе... Нагло чує, як його щось сіпонуло за рамя. Заскиміло, занизило... А потім щераз. Так, як би хто окропу налив на груди.

Здригнувся...

— Потрапили! — пролітає ліскавкою в мізку.

Та не відривається від холодного замку скоростріла; строчить... Рамя важчає..., а далі терпне доноя, -- в лікті сіпає... В грудях ріже тоненько, то-ненько, наче склом хто їде..., а далі вогнем заливає...

Бодьо чує, як удолі приставляють драбину, а рудий Борух приговорює:

— Туди, товаріш! — Бандити тут нагорі! Їх у наших лісах тепер немало! Вважайте, бо вони можуть стріляти! Їх би так вогнем викурити!

Драбина скріпить, хтось пнеться поволі, осто-рожно... Миттю відриває запальник із гранати і, налі-чивши чотири, жбурляє її крізь діру вділ...

Вибух і зойк іздолу заглушують усе... Бодьо гарячково зриває запальник ще і ще — і гранати ле-тять у корчму раз за разом... Повала здригається від вибухів...

Затискає зуби і наслухує... Вдолі чути лайку і стріли в стелю... Та несподівано це все, немовби втяв, замовкає... Настає якась нестерпна тиша... Тільки Андрій на даху строчить... Однаке чомусь не так уже, як перше... Гаркіт скоростріла слабшає чим-раз то більше.

Бодьо забуває про все... Біжить у темряві, споти-каючись, до отвору, на дах... Висувається і бачить, як Андрій, похилившись важко на замок скоростріла, мабуть дрімає...

— Вбитий! — лискаючи шугає хлопцеві в мізку.

Повзє по даху до нього... Штовхає в плече...

— Не м..о..ж..у.! — сичить крізь зуби Андрій.

Значить живе... Запирається ногами об дах і втя-гає з трудом Андрія додолу. Кладе на сіні. Поспішно втискає йому в долоні холодне заливо гранат... Ховає і собі дві в кишеню. Вилазить поспішно на дах...

І знову гаркотить скоростріл, як передше. Люто, ненависно...

А кулі бють об дах і рвуть сухі цурупалки гонтів...

— — — — —

Від темних ярчанських борів наступає Юхим. Нежданно наскачує збоку на червоних... Трьома скінчаними гранатами грає навипередки. Армійці кидаються вроztіч. Біжать у поля, в сторону корчми... Від Лашева женеться на них Явух, від Заставя Микита. З усіх сторін наступають Юхимові люди.

— Та й Андрій не від мачухи! — вихваляють Юхимові хлопці. — Чи чуєте, як москалям приграє на той світ? — Сто рази краще, як оркестра з Кременця! Ій Богу! — Тільки той Бодьо десь умірає зо страху! — докинув котрийсь.

Юхим приналаглює хлопців. Біжать полями на впряшки, почерез моря гречок і конюшин, високими житами, що шелестять і бють гострим колоссям по обличчях. Юхим попереду. Високий, пригорблений, з крісом у руці женеться вихром. Дехто сплюне, а де-хто, захекавшись від бігу, прищулює очі від темряви, що довкола.

Пробігають уже дорогу, що до села збочує, і вскачують в густий чатинник... Кулі тявкають, мов оси... Хтось із хлопців скрикнув і звалився долів...

Коби добігти до перехрестя й корчми, а тоді...

Несподівано виростає перед ними всіма vogонь. Яскравий стовп vogню. Розколює темряву, мов топір поліно. Хлопці закамяніли. Юхим скрикує хрипко, наче бішений:

— Корчма горить!

Підложене з усіх сторін полумя охоплює цілий будинок. Лиже стіни і гадюками пнеться на крівлю. Сухий, гонтяний дах в одну мить стає увесь у вогні... А з полумя торохкотить скоростріл. Кулі свистять і бути по шляху, по тополях...

Пожар світить ясно — ясно. Хлопці бачать, як вогонь, розгулявшись по даху, гуде непереможною стихією. І нагло вмовкає скоростріл...

— Хлопці, там наші! — скрикнув хтось.

Біжать щодуху. Вітер несе їм в обличчя жар і дим, метає іскри й цілі кусні горіючих гонтів. Там пекло вогню...

Велетенський будинок корчми, здається, більшає, багровіє увесь, мов від крові, а далі, криваво-червоний, палахкотить увесь, мов ватра на широкій полонині...

І несподівано з червоного пекла вогню вискачує чорна, пригорблена постать. Повстанці бачать, як постать ця угинається важко під якимсь тягарем, що темною масою бовваніє їй на спині. Хтось скрикнув здивовано.

— Це ж Андрій!

Добігають до нього. Подальше від вогню схильяється низенько до самої землі. Перед очима хлопців стойти уже виразно постать Бодя. Похилений над Андрієм, старається своїми руками привести його до памяти.

Хлопці стають здивовані і мовчки дивляться на незрозумілу для них картину.

— Та поможіть! Води давайте! — хвилюється Бодьо.

“...”

Один із хлопців подає йому якусь пляшку. Бодьо притикає її до уст раненого. Пляшка булькоче повіті. Андрій ворушить головою.

— Слава ж тобі, Господи! — вдоволено зідхас Бодьо.

До гурта підходить Юхим. Бодьо підводиться і коротко розказує про Андрія і про себе.

— ...а як вони підпалили корчму. і я побачив, що далі вже немає змоги стріляти, узяв його на плечі тай на світ! Шкода лише, що скоростріла залишив там. Не мож було і Андрія і його забрати.

— Нічого! — промовив стиха Юхим. — Добре, що ви живі. Ну та й справилися добре!

Хлопці раділи. Кинулися допомогти Бодьові віднести раненого далеко від корчми, в поля. Юхим пішов за ними. А коли двох, що визнавалися на ранах, оглянули Андрія і ствердили, що рани не смертні, тільки багато крові втратив, повертаючись до Боля, сказав:

— Тобі завдячує життя! А ми нашу сьогоднішню побіду. Бравий хлопець!

Вдоволено клепче його по рамені. Бодьо всміхається ледве помітно, бо попечене в вогні рамя палить його жаром. Не каже про це ні слова. Стоїть, і радісно йому, коли приходять до нього давні його друзі і стискають руку.

Десь у поляхпадають ще густо постріли. Юхим засуває глибоко шапку на очі і дивним голосом кричить до хлопців:

— Гайда за ними!

І біжать далі вперед партизани. Похилені важко, з крісами в руках рвуться за ворогом навздогін. Бахкають постріли. А за плечима в них догоряє пожежа...

— Чи бачив ти — питає один із хлопців, — як корчма ця почервоніла у вогні, неначе хто її кровлю обмазав?

— Еге ж! Зовсім червона!

Довкола ніч і короткі постріли по полях... Попід тополі стоять залишені авта. А здалеку, вже за ними, доторяє, блимаючи, корчма.

Темні ярчанські бори не дивуються багряному небу, тільки стоять і дивляться похмуро...

На сході ясніє небо. Немов хто другу пожежу розпалив. Це ранок...

Краків, 1941.

Задзвонив уривано телефон. До апарату миттю поскочив командор третьої летунської бази, капітан Тогазі. Дзвонив начальник відтинків, генерал Його Ціарської Величності, Сігото.

— Тут штаб! — коротко подав генерал.

— Тут третя летунська база! — відповів командор. — При апараті командор баз ї ескадр повітряної флоти, Тогазі!

— Негайно дати наказ приготувти машини до льоту! — твердо, тубальним голосом наказував „старий тайфун в окулярах” — бо так називали любленого генерала всі летуни.

— Сьогодні в 3.15 ранком вислати пять штафет на наш південний відтинок. Звідти маємо найзавзятіший спротив ворога. Дві штафети підуть розвідчим летом на відтинок Н. Вислідити, де є скупчення їхніх сил і вогню. Чергові машини мають знищити!

— Наказ! — впала коротка відповідь.

— Слухай — продовжав уже м'якше Сігото, — найкращу машину залиши поза маршрутою. І Кіомо нехай залишиться. Мені він потрібний дуже. Окрім доручення. Сьогодні маємо знищити в запіллі ворога фабрику зброї. До цього треба досвідченого летуна. Це-ж у рівній лінії від нас сто тридцять пять кілометрів. Дорогу треба пройти пробоєм. А це зможете тільки ви два, або ти, але ти — не можеш їхати, або

Кіомо. — Осібного післанця висилаю вже з подрібними вказівками акції. Бувай! — і генерал завісив слухавку.

Висока, дещо пригорблена постать двадцятьп'ятилітнього командора ніппонської повітряної фльоги зарисувалась чітко на стіні летунського бараку, де містилась канцелярія командора.

Тогазі, потираючи заклопотано широке чоло, глянув на годинник: добігalo три чверти на другу. За тонкою стіною з дощок, що переділювала канцелярію від дальших саль і кантини, лунали веселі вигуки.

Це летуни шостої штафети, що командантом її був Кіомо, найменший брат капітана Тогазі, розповідали свої пригоди. Вернулись щойно перед пів годиною з розвідчих летів і, гомонячи весело, розказували своїм друзям про тринадцяту перемогу Кіома.

Командор підійшов до стіни.

— ...а він тоді, — оповідав один — коли цей просто згори звалювався на його машину — робить декілька перескоків на хвості і валить йому просто на мотор. Ясна річ: — дурний китаєць не сподівається наступу, думає, що наш Кіомо виховався десь у рижковій троці, а не в повітрі, і, густо відстрілюючись, робить свічку. Та це йому ні трохи не помагає. Кіомо йде за ним і за декілька хвилин ми бачимо, як машина китайця підскакує, як блоха, а далі валить просто мотором уділ...

— О, так його, так, бісового сина! — притакували, розгарячені оповіданням і жестами, інші летуни.

Тогазі, ледве посміхнувшись, відійшов від стіни. Ще дальнє щось оповідали його хлопці, та вже не чув цього командор. Тільки голосні вибухи сміху вказували, що хлопці були вдоволені.

Капітан замислився. Бачив перед собою Кіома, цього майже „шкраба”, як він після сьогоднішньої ви-

прави вилазить мертвецьки блідий, і немає на його майже дитячому обличчі цього погідного усміху. — Все добре! — Заточуючись, мов пяница, іде попереду своїх товаришів і виструнчений звітує братові:

— Завдання виконано! Позиції ворога збомбардовані! Шість ворожих машин знищено. Дві наші загинули; а то Тутуйкава і Тейчуан! — Підходить до таблиці, де вписані ті, що виходять на лет, і стирає два останні прізвища. Їх уже немає...

І щойно тоді бачить командор, що Кіомо ранений у руку.

— Відійти до кімнати! — наказує поручникові Кіомо командор Тогазі.

Останками сил ще виструнчується постать малою поручника і зникає, коливаючись, за дверима канцелярії. Лікар ствердив у Кіомо прострілену долоню, яка не загрожувала життю поручника, тільки великий уплів крові обезсилив його до краю. Тепер лежав він на своїй маті, прикритий тільки своїм вояцьким плащем.

— ...Бідний малий Кіомо! — прошепотів до себе Тогазі. А тут генерал наказує йому летіти. Але як? — і командор схвильовано ходить по кімнаті. Щось думає важко й довго, бо прикурює одну папіроску від другої.

І несподівано в його очах, чорних, глибоких, як ця ніч на китайській землі, розгорюється вогник... Вогник постанови. Рішучої і невідкличної, як удар староніппонського меча.

Рішучим кроком виходить із кімнати та грімким голосом наказує збірку першої, третьої, пятої, сьомої і девятої штафтет.

Наказ проголошують дижурні старшини по салях. Миттю зриваються летуни і за декілька хвилин стоять уже готові перед командором.

Тридцять облич стає перед командором. Тридцять хлопців, що знають своє діло аж надто добре. Капітан вдоволено вдивляється в їхні очі і передає наказ генерала. Завдання мусить бути виконане за всяку ціну. Коротке обяснення командантам штафет на мапі — і за хвилину тридцять летунів біжуть до своїх машин, що стоять у велетенських гангарах.

На летовищі запалюють орієнтаційні вогні, а служба виточує велетенські машини, що в темні виглядають на казочних птахів-грифів, на тих літаючих смоків, що їх мають на лямпіонах, коли на вулицях японських сіл і міст цвітуть вишні, а молодь радісно вітає своє свято весни і квітів.

Летуни ще поправляють свої шкуряні куртки та шоломи, перекликаючись весело проміж собою. Всканують до машин, що двигтяться від швидких порухів пропелерів.

Посередині майдану, побіля розложеного вогню, стоїть командор Тогазі. Прислуга стоїть коло двигтячих птахів, що майже вириваються їм з рук, і дивиться пильно на свого капітана. Тогазі кидає оком на годинник: третя пятнадцять. Дає знак рукою і машини одна за одною, мов яструби, біжать швидко по майдані, а далі, підплігуючи, зриваються вгору. Кожний летун прощає свого командора долонею.

— Банзай! — кричить їм услід Тогазі.

— Банзай! — відповідають голосним криком почерез грохот пропелерів його хлопці.

Над майданом піднімається сизий туман мряки, що десь далеко ген на сході рожевіє, мов обличчя розіспаної гейші. Добрий ранок до льоту.

Першими вирушили сьома й девята штафети. Легко піднявшись угору, зникли в сивій мряці, мов журавлі, що летять над морями.

До Тогазі підходить молодий поручник, Татіяка, і виструнчивши звітує, що дальші штафети готові до льоту.

— Поручнику — говорить спокійно командор, дивлячись кудись ген поза гангари — ви перебираєте від мене аж до моого повороту команду третьої бази!

Трохи здивовано дивиться молодий поручник на свого шефа, та, зустрівшись із його холодними очима, тільки повторює:

— Наказ, — капітан!

— За пів години випустите бомбові штафети до старту. Третя сорок п'ять їх маршрута. Залишити машину Кіома! — і обернувшись без слова відходить у барак.

Тут жде його вже післанець генерала. Передає без слова звіток паперів та map і, стукнувши в закаблучки, зникає з канцелрії. Тільки гуркіт мотору авта вказує, що він уже відіхав.

Тогазі кидається до присланих документів. Відчутиє уважно письменний наказ генерала до поручника японської повітряної флоти, Кіомо Тсеніян. Розкидає на столі прислану mapу і довго студіє її, закреслюючи червоним олівцем лінію ворожого фронту.

Ціллю цього льоту є місто Тей-лю-ан, а радше його велетенські муніципальні заведення. Їх треба „пуштити”, — значить, залишити південний китайський фронт без муніції.

— ...завдання це покладає на Вас, поручнику, сам Найясніший Син Сонця, наш Мікадо — пише старий генерал, і перед очі Тогазі стає ранений Кіомо. Застановлюється ще довгу хвилину, а далі сідає за стіл і пише листа. Коротко і ясно подає свої думки. Кличе до себе дижурного і каже приготувати машину S 317.

Підстаршина підтюпцем вибігає з бараку. Минає

ще декілька хвилин, і до вух Тогазі доходить грохіт моторів. Це відлітають його хлопці. Грохіт заглушує все. Так гудуть тяжкі бомбовоzi. Вбирає поспішно шкуряну куртку, надіває шолом та, причіпляючи пістолет, вибігає з мапами в руках.

На майдані рідшає мряка. Не горять уже довгі стрічки орієнтаційних вогнів, а прислуга, вештаючись по всьому майдані, розповідає собі голосно про сьогоднішні льоти.

В самому куті майдану, в рожевій заграві ранку стойть Кіомова машина. Коло неї вештаються вояки, а механіки провірюють справність керм та моторів. До них підходить Тогазі.

— Шість найважчих ладунків! — наказує коротко. Ніхто з прислуги не дивується цьому, хоч S 317 не є бомбовиком найважчого типу. Японець не може дивуватися, японець, може тільки, всміхаючись, виконувати. З усміхом привозять вояки шість найважчих, велиокаліберних бомб і впускають їх у комори кадовба машини.

А коли вже все провірене, командор наказує при кликати десятника Гечія. Підбігає молодий десятник і всміхаючись зголошується до командора.

— Ідемо! Вдягайся! — паде коротко, і десятник наоспіх вдягає плащ та шолом. Ще побіжний погляд по приладах і скорострілах, і машина вже двигтити від руху. Сідають обидва. Перехиляючись через борт, кричить Тогазі крізь гук пропелерів поручникові Татіяка:

— Як не вернусь до полудня, передайте лист, що в мене на столі, мому братові, Кіому!

Машина підплигує і біжить по майдані, а далі піднімається вгору.

— Банзай! — кричить командор і махає рукою.

— Банзай! — відгукують йому услід його хлопці.

Машина йде рівно все вгору та вгору в південному напрямі. Сонце велетенське, червоне встає ген із-за морів і, наче пливак, що виходить з води, розігріте окутується в мряку. Мотори працюють справно. Високомір вказує тисячасімсот. Легкий вітрець вдає з заходу і пересуває непомітно мряки до Океану.

Командор дивиться крізь скло своєї кабіни вділ. Під ним пересуваються швидко-швиденько, мов у калейдоскопі, різнобарвні поля, що похожі на довгі стяжки японських дівчат, коли йдуть походи молоді вулицями Токіо на Святі Весни. Десь вицвітають, мов китиці дивних пер, дими. Це фронт.

Натискає прямовисні керми, і машина струнчиться та летить угому. Не хоче, щоб його доглянули на фронті. Перед ним куди важніше завдання.

Вдається йому непомітно пройти понад ворожі лінії на висоті трьох тисяч. Шруби вперто вгризаються у синє повітря просторів, і машина пливе швидко на південь.

Що хвилини вдивляється в мапу і крізь далековид розпізнає околицю.

— О тут зазначене на мапі містечко Тієнтсін, а далі вже зарисовується невиразно Жовта Ріка, що ледве лисніючою ниткою крутиться по рівнині.

— Вже майже в місці... — шепоче сам собі і пускає машину вділ. Повертається до десятника Гечія і всеміхаючись показує, що вони вже на місці. Десятник киває зрозуміло головою. Повітря свистить від шаленого гону, вдаряє гострим бичем в їхні обличчя. Куди краще можна вже розпізнавати великі рижові поля, що лисніють від жовтобрудної води, а далі, де наближаються високі димарі фабрик Тейлюану. Мотори гримлять. Місто росте із кожним оборотом пропелерів. Машина підскакує угому і за мить пливе, мов срібна, хижка птаха над дахами міста.

— Муніційні заведення там! — кричить у телефонну трубку десятникovi, показуючи головою височенні димарі великих фабричних блоків на заході міста. Та враз із цим долітає здолу до них обох звій фабричних сирен. Машину помічено. Алярм. Тогазі бачить, як під ним вулицями тікають, мов комашня, люди. А враз із цим добачує, як удолі щось блискає. Коло цього зі свистом пролітають шрапнелі і, розриваючись, вищвітають, мов прекрасні біленські грозни.

— Стріляють! — кричить крізь трубку ззаду десятник. Тогазі киває головою. Починає опановано ма-неврувати машиною. Його ціль не ті маленькі вогники, що липають там удолі, мов вовк очима, які може він кожної хвилини заспокоїти своїм „дарунком”, — а ці димарі і блоки заведень — це його пристань маршрути. Направляє керму і, піднімаючись стрілою угору, заквітчаний у прекрасні розети й айстри шрапнелів, проходить понад заведення. Назустріч йому вилітає цілий ряд стальових ос, що їх тисячами висилають ці вдолі. Це оборона заведень скоростврілами вітає сталевого дракона. У відповідь Тогазі наказує десятникові промовити з їхніх скоростврілів. Гечія посилає цілі стрічки своїх ос. Скоростріли Гечія пулькотять, мов маленькі качечки, задоволено й певно.

— От, чорти! — розлючено кричить до Гечія — тільки перешкаджають всадовитися!

Бачить, як його оси примушують замовчати кілька гнізд ворожої оборони і, вдоволено посміхаючись до десятника, перепливає машиною над середину блоків.

Кричить до Гечія щось дуже швидко; цей поки-вує спокійно головою. Значить, все добре. Тогазі пускає ліскавкою машину вділ. Машина виє, реве. Дахи заведень ростуть із кожною хвилиною.

— Вже! — наказує голосно Гечії. Цей задово-

лено натискає мінний апарат. З-під кадовба виплигують подовгасті жала. Зі свистом летять просто в найвищий блок заведень. А машина, виструнчиваючись, гонить угору.

Пекельний струс повітря, і вся середня частина заведень вилітає у воздух. А далі чорний дим оповіває все. І ще раз, ще раз шугає шулікою машина вділ, і за кожним разом після „дарунків”, з пекельним ревом летить у повітря мур, а потім тільки вогонь лиже руїну. Тогазі бачить, як люди, вирвавшись із цього пекла, тікають поклавши руки на голови. Хочеться йому сміятися з їхньої наївності. Десятник Гечія гуготить задоволено в трубку і покладається зо сміху.

— Як ті муравлі, що то хочуть своїми лапками спинити напрір дощової потопи! — кричить до Тогазі, показуючи головою утікачів.

Завдання сповнено. Немає вже Тейлюанських заведень. Тогазі задоволено завертає машину вгору, на північ. Та враз із цим перед ним виростають три ворожі, легкі, бойові машини. Злітають на нього яструбами, спихаючи його силоміць уділ, під них.

Клекочутъ скоростріли. Машини з'являються то зліва, то над ним. Тогазі спокійно маневрує машиною, напираючи на них з усіх сторін. Гечія увіхається коло скорострілів, що цілими сотками куль вітають ворогів. Бачить, як від серії його скорострільних ос машина молодого китайця плигає, а далі провалюється вділ. Вертиться швидким коркотягом і виглядає, мов листок, коли його зірве вихор і крутячи понесе ген далеко. Та два другі противники не кидаютъ наступу. І ще одного вдається йому післати на землю, та третій, використовує момент, коли Тогазі повертає свою важку машину проти нього, налітає із ліва та впаковує йому цілі серії куль.

Командор хитається. Ловиться із болю за груди. А потім приходить ще ряд стрілів — і скоро стріли Гечії вмовкають. Цей, розкинувши широко руки, паде на замок скоростріла. Ще стріли й стріли ... і машина Тогазі, коливаючись, злітає дзвібом униз.

Шеред командором виростає, мов з мряки, образ забутого дитинства, і він, не пануючи над постреленою машиною, простягає до образу долоні...

...бачить, як ідуть довгі ряди японських хлопців і дівчат вулицями Токіо з галузками розцвілих вишень, а вітер звіває цей цвіт і несе його безшумно вдаль, на вулиці... Бачить себе і своїх малих трьох братів, як гонять ці пелюстки своїми малими долонями... і крізь мряку бачить добре обличчя матері, що всміхається до нього так, як тоді, коли він вперше дефілював, як юнак перед самим Мікадом.

Витягає до матері свої долоні і кричить: — Банзай!...

Третя база виконала завдання якслід. Японські відділи прорвали фронт і переможно йшли вперед.

На сірій маті лежав блідий поручник Кіомо. Діжурний підстаршина передав йому листа. Важко спираючись на лікті, піднявся до нього. Розірвав коверту. Писав Тогазі:

— „Дорогий Кіомо!

Поручене Тобі Мікадом завдання виконую я, бо Ти ще хворий. Коли не вернусь, передай генералові салют, а в нашему городці засади на мою память вишню. Там посередині, де вже цвітуть дві вишні наших братів, Сікото й Ячевана, що згинули, як стало японцеві, в торпеді смерти.

Бувай

Тогазі.

А з вишневих цвітів злітали пелюстки і стелилися на шляхах під ноги переможним відділам Японії...

Сиділи під старим, цегляним муром якогось саду. Великі каштани з-поза муру заслонювали жарке сонце і латастими тіннями плигали по землі та їх тілах.

Арніко дрімав. Положив свій довгий лоб між лаби і часами відкривав поволі одно, далі друге око... Ліниво обкидав зором вулицю, постать та обличчя свого пана, що мовчки їв обід із синьої пушкі, і, запокоєний, далі заплющував очі...

Сонячні зайчики скакали по його вогкому носі, вистрибували на чорні кучері шиї і знову сплигували наділ.

Сетер Арніко спав...

Несподівано виріс перед ним, немов із-під землі — „вис” — (він так прозвав собі „гицля”-живолупа) з довгим дрючком, що кінчився тugoю петлею. Поволі, мов кіт до горобця, підкрадався „вис” до нього. Арніко бачив виразнісінько його довгу постать, що аж пригнулася вся до землі... Та цього не треба було помічати... Його конче треба було вивести в поле і підпустити до себе близенько, а потім з-під самісінького носа втекти...

Ось він чимраз ближче й ближче підходить... Арніко вже навітьчує той, млісний, що аж пригнітає і бурлить кров, запах його одежі. Ще тільки кілька кроків залишається йому до Арніка...

Кров починає стукати живіше. Він міцніше притискується до землі і набирає пружистості до скоку. Ще хвилина одна, момент... Арніко стрибає...

Вулиця пуста, як раніше. Його пан в помашеній вапном одежі сидить далі на тому самому місці... Все так, як давніше. Тільки тепер сміється він так дошкульно, що Арнікові аж соромно й неприємно...

— Щось снилося тобі, Арніко? — Ех, ти старий вайлуго! Ходи-но тут, ходи! На обід!

Він знає тепер, що „виса” не було, а тільки так воно йому верзлося... Підходить до свого пана і несміливо ласиться. Хоче доконче полизати його обличчя та вуста... Стрибає на нього, але він, ніжно обороняючись, відсовує його...

— Досить, досить, ти злодюго! А-во, дивіться, до самої губи лізе! Ну, — та чи ти сказився, чи що?.. Дурнуватий пес!

Це ще більше заохочує Арніка, і він таки вистрибує на плечі та лиже своїм гарячим язиком панове обличчя. Хвіст коливається так швидко, що собаці аж соромно.

— Ну, ну! На, обід! — Зливає решту своєї їжі в миску. Арніко поволі, не поспішаючи, вstromлює свою чорну морду і починає хлептати...

Обід дуже смачний. Кава, в яку кришти пан хліба, краща, о! далеко краща від мясних щошок...

Швидко не стає на місці ні сліду з обіду. Тепер Арніко, широко облизуючись, сідає біля свого пана.

Мартин курить грубу папіроску, розложившись втомлено на кущому клаптику трави. Заплюшив очі і спокійно говорить:

— Ти, Арніко, не чіпай ніяких котів. Вже вчора мав я порядну аванттуру за того кота тієї старої відьми. Ти йому може й нічого не зробив, але я випив порядно за це!

Арніко розуміє кожніське слово. Знає, що річ іде про того облізлого, сивого „коцура” сусідки. Ну, але що ж він тому винен, що змалку чує таку ненависть до котів?..

Мартин змовкає. Сонце гріє так сильно, аж на сон збирається. Листя каштанів шелестить якусь колискову мельодію. Тільки час-до-часу Арніко клащає зубами: обганяється від мух.

Здалека, десь із міста, долітає шум вулиці, праці...

Аж ось виривається десь із боку протяжний рев. Йому відгукуються з усіх сторін міста подібні зойкоти... Це фабрики гудуть „першу”...

Мартин важко підводиться. Арніко зривається, вертиться коло нього та побріхує.

Так, ти вважай, Арніко! Я йду, а ти нікуди не літай, бо гицель їздить туди аж двічі денно. Не чіпай ніяких котів, бо я не хочу мати сварки. Іди от — положися на подвірі і чекай...

Арніко слухає уважно. Підстрибнув, лизнув декілька разів пана, як той скілявся по миску, і задоволено біжить поперед нього.

Починалася робота. Сходилися з усіх сторін мулярі і мляво бралися за діло. От, ішов напроти них той грубий „Гриньо”, що завжди дразнив Арніка.

Викривив тепер якось так глупо обличчя і зробив із долоні дулю. Арніко вдав, що не бачить.

Мартин мовчки пішов до своєї будови. Тепер уже не було чого тут сидіти.

Арніко, підобривши під себе хвоста, швидко побіг горі вулицею. На самому розі тієї вулиці був старий город. Крізь діру в паркані проліз у середину.

Арніко знов, де найти собі товаришів. У цьому саді був собака. Щодня прибігав він туди, щоб вбитися з ним.

Назустріч йому надбіг Лєдо, малий, бронзовий ямник. Виталися щиро. Лєдо вискочив Арнікові на шию і довго, довго обнюхував товариша. Шептав йому до вуха якісь приємні речі, бо Арніко весело махав хвостом і любязно цілуував Лєда. Цей куртуазійно запрошуував Арніка у глиб саду, підбігаючи що хвилини вперед... Побігли підтюпцем — оба веселі, молоді, наче малі хлопчаки. Задержувались, перекидалися по траві, гаркали і гонили щосили поміж деревами.

— Гей! Ну, хто в Бога вірує! Рятуй! Припадок! Смерть! Рятуйте! — ревів на руштуванні віспуватий Петро. Його збліле сіре обличчя та дико вилуплені очі застигли, і жахливий рев булькотів у горлі.

Миттю прибіг на подвір'я старий „кізляр” Степан.

— Що таке? — задихано спитав Петра.

А цей, високо на руштуванні другого поверха, не відповівши нічого, ревів своє:

— Припадок! Смерть! Рятуйте!

Щойно тепер побачив Степан цей припадок. На подвір'ї під руштуванням лежав хтось. Підбіг швидко до нього. Лежав звинений в манісінський клубок, лицем до землі. А з глибини землі, чи з цього замашеного клубка вапном, йшло хріпке:

— А-а-а! У-уй!

Збіглися інші. Швидко по всій будові грінуло:

— Нещастя на подвірі!

Кожний кидав роботу і збігав униз. Ніхто не знатав чим це трапилося, як і чому. Довкола нещасного зійшлась уся „будова”. Степан і два помічники „з бетону” підіймали поволі жертву. З-поза Степанових плечей показалось синьобліде обличчя і велики, чорні кільця довкола заплющених очей.

— То Мартин! Мартин! — пішло глухо по товпі.

— Звідки впав? Як то було?

З руштування звисала зломана дошка, мов довгий
пас будного лахміття.

Мартин, важко дихаючи, стогнав. Прибіг інженер
і майстер.

— То той, прошу пана, що з тим чорним псом
приходив на будову, Мартин Гараник — пояснив ві-
спуватий Петро.

— Я з ним робив на лізій стороні, на другому по-
версі. О. тут — і показував на руштування.

Саме принесли цеглу та вапно. Мартин схи-
лявся по цеглу і тоді... Сам не знаю, як воно сталося.
Щойно на землі побачив я його... Чув я тільки тріск
дошки і крик... От і все... Страшне! А добрий був
хлоп, спокійний. Завсіди водився з тим своїм псом,
Арніком, чи як його там!

Мартин стогнав. Робітники стояли безрадні.
Тільки Степан кропив Мартинове обличчя водою. Всі
ждали на поготівля...

— Кри-и-и-жі! — A-ax! Бо-ли-ить! — стогнав
Мартин.

Було тихо аж моторошно.

Нагло всі оглянулись. Крізь браму гнав щосили
з жалібним скавулінням Арніко. Ніхто не зінав, звідки
він узвяся, бо раніше не було його видно. Миттю роз-
ступилися. Сетер допав до Степана. Швидко обню-
хуючи „кізляра” і двох помічників, найшов того, за
ким шукав.

Ніжно, наче мати дитину, почав лизати Мартинове
обличчя. Скавулів тихо-тихісінько, протяжно
й жалібно. Лизав запалі очі в синіх повіках, ніс, уста,
вуха. Злизував каплі поту, що рясно виступили на
чолі Мартина.

— Арніко! Mi-й ма-лий псин-ка! — шептав постогнуючи Мартин. Відкрив зболілі очі...

Грубий Гриньо, що не злюблував чомусь Арніка, зафоркав голосно носом:

— Собака, а розуміє, як чоловік! Відчуває терпіння й біль! — сказав тихо свому сусідові.

— Не можу дивитися! — і відійшов геть набік... А його очі вперше від кількох літ були чомусь такі вогкі...

Приїхало поготівля. На подвір'я вбіг швидко лікар. Привітався з інженером і підійшов до Мартина. Цей знову був непритомній. Оглянув нашвидку його ноги й руки. Були цілі. Щойно тепер оглянув решту тіла. Обмащував голову, груди, плечі. Доторкаючись крижей натрапив на щось...

— Бо-о-лить! А-а-а!

— Хребовий стовп надрушений, крижі зломані! Смертельно потовкся! Зараз до лічниці! Конечна операція! — стверджував.

— Я дам йому на злагіднення болю застрик — звернувся до інженера.

Коли вstromлював шпильку в плечі Мартина, погляд його впав на Арніка. Сетер сидів біля Мартина і сумно дивився на нього й лікаря.

— То його собака — пояснив інженер. — Ходив з ним завжди до праці! Мудра звірина, наче людина! Возьміть його з ним до лічниці. Ніхто ним і так не заопікується.

— Та можна б, але сам ще не знаю, чи возьму! — докинув лікар.

Поготівля принесло ноші. Мартина обережно положили. Лікар прощався з інженером. Поволі виходили. Робітники похнюплено йшли за ношами. Сетер біг біля Мартина.

Перед каменицею стояло авто поготівля. Арніко стрибнув туди за ношами до середини.

— Марш! Пішов вон! — крикнув один із служби і копнув Арніка. Собака заскавулів і дико кинувся до нього.

— Лишіть його; нехай їде з нами! — перепинив лікар.

Машина загуркотіла, поготівля швидко покотилася вулицею. Люди розступалися, дивлячись із острахом за автомобілем з червоно-синім хрестом.

— Зараз перенести хворого на операційну салю! — наказав головний лікар.

Служба лічниці у білих хвартухах ухопила ноші і понесла недужого до будинку. З авта вискочив Арніко і побіг за ними.

На коридорах вешталися нервово лікарі та помічники. Замикалися десь глухо двері. Арніко йшов біля свого пана. Похнюплений, із підігнаним хвостом ступав поволі, дивлячись щохвилини на Мартина. Біля великих дверей задержались. Нечутно відкрилися двері, і Арніко побачив велику салю, заставлену довгими білими столами.

— Поволі, поволі! — гукнув один із прислуги.

Ноші несли дуже низько та полегеньки. Арніко хотів іти разом...

— Арніко, ти зачекай на мене тут, я зараз вернуся — тихесенько промовив Мартин і сумно подивився на нього.

Собака легко завертів хвостом. Зрозумів, що треба чекати перед дверима, бо пан вернеться незабаром...

Двері закрилися. Арніко положився біля них і слухав, уважно слухав, що діялося за ними. Та тов-

сті двері не пропустили ні звука. Коридорами спішились „ті білі люди”, що тхнули чимось таким поганим, що Арнікові аж у носі крутило..

Його пан лежав довго... З кімнати вийшли лікарі... Розмовляли щось швидко, нервово. Ні словечка не розумів, про що вони говорили. Що хвилини перехиляв лоб, щоб почтути щось з-поза тих дверей, куди його пан пішов...

— Чий це собака тут? — почув несподівано біля себе. Оглянувся. Перед ним стояв старий у ліскучих окулярах чоловік... Крізь скла дивилися на Арніка добрячі, сірі очі... Підвівся і, легенько скрадаючись, підійшов до нього. Пан погладив його чорні кучері.

— То, пане професоре, собака того, що поломив хребет. Карав йому тут чекати на себе, і він жде, — не знає, що пан його пішов туди, звідкіля ніхто ще не вернувся!.. — промовив лікар, що приймав Мартина до лічниці. Він саме тепер надійшов і чув професорів запит.

Арніко дивився на них. Не розумів, що вони говорили, однаке вичував, що це про нього.

— Ну й що тепер з ним зробити? — заклопотався лікар.

— Нехай залишиться тут — мяко почав професор.

— Дати йому мату тут, нехай лежить! Прошу сказати, щоб дали йому їсти. Віднині я ним опікуюся!

Молодий лікар легко посміхнувся.

— Собака, молодий приятелю — почав знову професор — так, як людина. Знає свій обовязок супроти свого пана. Ні, ні! Та де там людина! Коли-бми могли розуміти їх так, як вони нас, то певне зовсім змінились би наці відносини. Напевно непотрібно

було б усіх товариств охорони звірят — вірте мені...

Підійшов до Арніка і ніжно гладив його лоб. Собака вдивлявся йому в очі, жалісно й тужно...

— Чому ти не вмієш говорити? — спитав, наче себе, професор.

Арніко тихо-тихісінсько скавулів...

Всі звикли до цього чорного сетера, що цілими днями й ночами лежав під дверима операційної салі... Служба обходилася із ним приязно, бо знала, що це „професорів мізинчик”.

Минали роки. Арніко постарівся. Чорні кучері посрібилися сивиною... Та він і надалі вичікував під дверима на свого пана, що пішов туди і приобіцяв вернутися...

Змінялися лікарі, люди йшли кудись, і не вертались більше...

Тільки Арніко далі ждав на свого пана...

Старенький, сивий, наче святий Микола, професор сидів із двома молодими асистентами у саді перед лічницею.

— ...Той собака здох — кінчає своє оповідання професор. — Десять літ прожив він у нас, у лічниці. Я особисто звертався до директора кладовища за дозволом похоронити цього сетера в гробі його пана. Не згодився... От і поховали ми його тут, під цим дубом...

— Людям здається, що вони справді багатко знають... А вони майже нічого не розуміють... Не розуміють навіть своїх вірних приятелів — собак... Так, так, мої панове, він згинув наному становищі, як вояк, що розуміє вірність та обовязок!

Розцвілі пупянки вишень досягали своїми сніжними голівками парапету його вікна. Крізь гідчинене вікно за кожним подувом вітру, що піднімав занавіску, вливався в кімнату ніжний запах вишневого цвіту. Христіян, спершись на парапет, вдивлявся у сад, що пишно простелився під вікнами. З широке розплющеними очима стояв і ловив кожний порух заквітчаних гильок. Десь ген поза садом гуло місто глухо, придавлено. Передвечірний рух більшав. Сонце якимось холоднувато-золотим блиском дивилось ще з-поміж дерев і застигало яскравим золотом на шибках поблизьких домів.

— От і весна! Уся краса, що наповняє цей світ, зійшла тепер до нас — і ми її маємо, бачимо, відчуваємо. Ловимо кожний найменший шепіт, найніжніше здригнення й порух, і те все вбираємо в себе, живемо ним, ростемо, пучнявіємо, як ці липкі від соків брості! Жи-ве-мо!

— Ну, так! Весна має в собі дивний, таємний порух сил. Хоч щороку приходить — але ми її вітаємо завжди однаково — відповів втомлено його друг, Юрко, що сидів глибоко в фотелі під стіною.

— Одначе немає так дуже чим радіти й захоплюватися, бо цьогорічна весна спізнилась трохи! Хочу спитати тебе передусім, що думаєш робити цього літа? Чи твій контракт з Лінгартом важний ще й на цей рік? Чи виїдеш до Відня може?..

Христіян хитнув незрозуміло головою і далі дивився перед себе в сад.

— Чую, — почав глибоким голосом — що ця весна якась відмінна від тих, що були. Вона якась таємніша і солодша. Прийшла так пізно, але й швидше втече, швидше доспіє, скоріше розбурхає душу і... піде. Вона принесе мені щось нового, вижиданого! Чую це!..

Останнє речення було кинене переконливо і бренило в ухах Юрка настирливо за ввесь частиші, що зацарила в кімнаті. Підсміхнувся ледве помітно і дивився уважно на Христіяна.

Низький, з велетенською головою, з якої чорне волосся за кожним подувом вітру злітало чорними повісмами на широко-склеплене чоло, виглядав на тлі вікна якось по дітвацьки. Одне, що збивало цю оману, — це був великий горб. Христіян був горбатий... У цьому горбі ховалась і вся його постать, що так різко відтиналась від вікна, за яким цвіла весна і пахли вишневі цвіти. З цим горбом і велетенською головою робив кумедне враження гнома із казки, що заблукався десь із-за семи гір і десяти рік, з борів у цю кімнату.

Це було й причиною, що Христіян виступав тільки в радіо. Розумів, що його постать на естраді, перед широкою авдиторією, зможе викликувати тільки... сміх. У чорних його очах тайлася ця пекельна свідомість каліцтва, а висновки з цього ховались у брижках міцно затиснених уст і передчасно поритого чола. Ні з ким не дружив, крім одного Юрка, що розумів його більше ніж інші, що трактував його не як каліку, а як свого друга. Жив самітний, здалеку від людського гамору й шуму, закоханий у свою ча-рівну скрипку, з якої вичаровував найкращі, найсильніші почування.

Христіян був одним із найздібніших та найулюблених скрипаків, — віртуоз та композитор усіх світових радіостанцій. Тут, небачений ніким із широких мас слухачів, перед однією тільки скринькою мікрофону, творив для тих незнаних йому людей свої пісні. Співав їх на своїй зачарованій скрипці безпосередньо, не тривожений тисячами поглядів, що напевно, побачивши його, мали б стільки глуму до нього і його потворної постаті. Творив їм свої пісні, великі, як його каліцтво, сильні, як його завзяття й погорда для тих безіменних джигунів, ніжні, як пестощі його пальців на струнах скрипки...

— ...Це другий Паганіні!.. — писали про нього в пресі критики... — В ньому вичувається просто діявольська сила вислову й інтерпретації найніжніших почувань. Найширший діапазон тримтіння людської душі — це його гра.. Сміло можна назвати його другим Паганіні.

— Сьогодні мусиш бути в десятій у Фільгармонії, бо йде твій концерт — почав Юрко, щоб перервати задовгу мовчанку.

— Це мабуть твій останній вже тут виступ цього року — продовживав. — Учора зустрічав я Вебера, і він доконче хоче, щоб ти грав у нього, в Стокгольмі, ще цієї осені!

— Не знаю! — неохоче кинув Христіян. Відійшов від вікна і проходжувався мовчки по кімнаті.

— Чого вони всі хотуть? — почав несподівано піднесеним голосом. — Ні дрібки часу не дадуть! У них завжди тільки гроші на приміті! Інтереси!

Замовк. Звечоріло. Блакитний сумерк насідав на занавіску вікна. Легіт ворушив нею злегенька і нечутно залітав у кімнату. Юрко піднявся з місця.

— Не забудь, сьогодні в десятій! — і, застібуючи свій тренч, подав Христіянові руку на прощання.

Було тихо. Тільки з коридора, затихаючи, лунали ще Юркові кроки. Христіян стояв довго серед кімнати, схрестивши долоні на грудях. Місто далеким гомоном нагадувало про себе, про своє життя, рух, радість і сліози...

Підійшов до піяніна, що на його плиті лежала скрипка. Піdnяв її набожно, обережно. Притулив до неї своє незугарне обличчя — і заграв.

Мусів творити. Під закритими повіками діються несамовиті речі.

Очі під повіками, розкриті широко, болять, аж коле в мізку. У велетенському ритмі зривається дика хуртовина, — ні, це не хуртовина, а найсвятіша тиша, глибока мовчанка, що родить її — музику. Могутня, велетенська, божественна музика вростає важкою ґранітною скалою у цю малу скрипку й придавлює важенно рамя, обличчя, тіло, його всього.

В сірому присмерку весняного вечора стояв, мов нефоремна брила, з розкуйовданою чуприною над чолом, один, самітний серед цих чотирьох стін, з однією тільки своєю скрипкою, і творив. Творив нову пісню величі й болю, туги й вижидання. Заплющені повіки дрижали за кожним тоном. Рука то ніжно, то швидко, рвучко посовувала смичком. Сильно затиснені вуста, що тонкою, химерною лінією поклались на всю ширінь обличчя, надавали йому несамовитого вигляду.

Грав довго, довго. Обличчя викривлювалось у якісь страхітливі маски. Розвіянє волосся оточувало його потворне обличчя авреолею неземного сяйва. Великий горб здригався раз-у-раз, мов у судорожному плачі, і виростав із плечей, наче крило кажана. Закутаний у темряву, грав у ній, наче таємний дух велику пісню, пісню своєї душі, життя й терпіння.

Пізно вже поклав скрипку і, натиснувши елек-

тричний контакт, кинувся писати. Писав свою сонату. Довго в ночі сидів і на білих картах паперу таємними чорними знаками записував свій біль, свою радість і сліози, — свій твір. Твір, що мав дати йому славу, що мав позначити повну людину.

Вранці одержав Христіян цілий жмут листів... Юрко схвилюваний вбіг у кімнату.

— Чому ти вчора не був у Фільгармонії? Лінгарт казився. Треба було щонайменше повідомити — а так, то вийшов скандал! Твою авдицію мусіли відкликувати. Зараз-же десятки телефонів пішли з запитами, чому не граєш.

— Там маєш з дирекції листа! — показав на велику урядову коперту із знаком Радіової Управи.

Христіян мовчки роздер коперту. Дирекція виповідала йому контракт і працю. Не схвилювався. Усміхнувся блідо і, наче б нічого, перекидав далі стіс листів. Найшов між ними малого, паухучого якимись дивними парфумами, листа. Зацікавився...

Юрко стояв побіч і здивовано дивився на нього. Обличчя Христіяна було ще поганіше, як звичайно. Під очі поклались великі тіні, а все обличчя покрилось попеластою барвою. Більше чітко й грубо вийшли на чолі глибокі брижі.

— Може ти хворий? — спитав Юрко.

— Ні! Я тільки трохи не спав. — Усміхнувся в його бік Христіян.

— Ходи, переїдемося трохи в парку — пропонував Юрко. — Воно й краще так. Там поговоримо дещо. Ходи!

— Не хочу — коротко відмовився. — Лиши мене самого! Зайди ввечір! — І подав Юркові руку.

Юрко здигнув раменами. Не розумів цього всього. Вийшов збентежено.

Христіян розпечатав листа... Гострим, жіночим письмом стояло:

— Маestro!

Скільки разів чула я вашу музику, стільки й відкривала, що тільки завдяки Вам можна найти в житті якусь ціль, можна зрозуміти всю величність людського духа, невмирущість його хотінь і сподівань.

Прошу вірити мені, що в Вашій музиці найшла я саму себе і тепер розумію добре, що з призначення станули Ви мені на шляху. Напевне всміхнетесь, читаючи це від „незнайомої“. Та я мушу відкрити Вам те, з чим ношусь більше, як три роки, що скривала в тайні перед усіма, що таїла і перед Вами. — Я Вас кохаю! Не можу довше вже мовчати. Не можу в собі давити цього: — Кохаю Вас! Кідаю всякий конвенанс. Кохаю Вас так, як досі нікого... так, як Ви навчили мене своєю музикою. Те все, що мала Вам сказати! Прощаю!

Ніля.

П. С. Прошу подати знак. Жду...! Скритка п. 128.

Христіян прочитав ще раз... двічі... тричі... Так, стояло виразнісінько: — Кохаю Вас!

— Кохаю Вас!.. — шепнув до себе. Дивився бездумно перед себе. На плиті лежала розкинена його соната. Згорнув її набожно і сковав. Усміхнувся. В очах, що мрякою окутались, стояло тихе й сильне:

— Кохаю Вас!

На білеті поспішно накреслив:

— Хочу бачитись з Вами сьогодні в мене. Не можу йти нікуди. Вибачте! Може не випадає, але майте до мене довір'я! Мушу бачитися з Вами сьогодні в 5-ій пополудні. Жду!

Христіян.

Поклав адресу і вийшов у місто. Ходив алеями парку і в сонячному свіtlі сновигався. Роздумував над чимось. Приставав побіля лавок і замріяно рисував палицею в поросі якісь знаки. Повз нього прой-

ішли хлопець і дівчина — закохані, розмріяні, з блисками в очах.

— Щасливі! — шепнув заздро.

— Я теж буду щасливий! Є ще хтось, хто мене кохає! — І знову розмріяно почав креслити фігури.

В кімнату хтось застукав. Не піднімаючись із фотеля, попрохав. У кімнату ввійшла жінка. Висока, струнка блявка, з фіялковими очима й розмріяними рожевими щічками. В голубому капелюсі з широким рондом. Внесла з собою в кімнату подих живої весни.

Христіян устав. Вклонився. Представився. Проклав сідати.

І знову, подаючись назад, швидко сів у фотель. Почали розмову. Ніля говорила багато й швидко. Раділа, що пізнала його. Уявляла собі трохи іншим. А він тиснув з усієї сили до спинки фотеля плечі... Хотів як найглибше закрити своє каліцтво... Не чув, що вона говорить... Думав тільки про горб і її красу... Та де далі поволі оживлявся. Що-раз вдивлявся в Нілені очі і розгублено, по штубацьки опускав зір, коли їхні очі зустрілись. Зійшла балачка на його працю й творчість, і тоді Ніля попрохала його так наївно й по дітвацьки заграти їй щось. Христіян відмовлявся, але коли вона дуже почала налягати і збиралася встати, щоб подати йому скрипку — не піднімаючись узяв скрипку сам.

— Заграю Вам мою останню сонату, ще незакінчену. Вчора її створив — говорив, вдивляючись у неї.

— Назву її „Сонатою Щастя” і присвячу її Вам! Сьогодні... може й скінчу її!

Ніля радісно всміхнулась. Була така щаслиза і вдячна. Охоче була б тоді його поцілувала, але він уже почав грати. Заплющила очі і потонула в музику.

Христіян грав сидячи. Та де далі, як звуки дуж-

чали, як почування розливалось і на струнах оформлене дзвеніло, греміло, било тисячами тонів, устав. Грав для Ней. Забув про все, що довкруги.

Грав свою нову пісню. Пісню про весну і свою велику душу, заковану в каліцьку постать.

Буревійні тони, що переливались найніжнішими запахами землі і цвітів, співали про цю весну.

...вона йшла, бігла зальотно, наче молода панянка. Не оглядалась на те, що ще сніги довкола, що дерева безлисті шарудять свою дерев'яну смертну співанку зими. — Вона плила по зоряному небі з соловим вітром. Задержувалась коло вуглів людських осель, і тоді — ринви дзвонили тонким переливом дитячу пісоньку втіхи.

...з далеких морів налітали грози і розколювали небо перуни в манісінські стружки. Грім сколихував землю, що дрижала солодко-млійно. Падали сріблисті, росяни каплі і всякали в чорну, холодну землю, що від радості пучнявіла солодко, благодатно. З розхилених її скибок прозябали голосно ніжненські паростні зеленої трави та квітів.

...ночами летіли кигикаючи перелетні птахи, а на деревах брунились від пташиного ячання клейкі брості, ніжні, з м'яким пушком, наче дитячі личка.

...і в цьому радісному гомоні й шумі потужним тоном зявився він... творець симфонії цих звуків — Христіян.

...ішов придавлено, немов прошак, волік важенні ноги, закутаний у рянутух смутку. Ішов один глейкими дорогами піль. Вітер розвівав його волосся, а дощ покривав чоло таємними борознами болю. Тінь, що тяглась за ним услід, була кумедною тінню каліки. Ішов назустріч Господеві.

...задержався перед Його обличчям. Стояв нагий у світлі Найвищого, без лахміття, без сліду свого ка-

ліцтва, з велетенською душою, що обняла собою чотири сонця. Стояв і дивився Йому глибоко в очі, по-клавши перед Його обличчя усе своє життя, наче квітку з заросеними пелюстками.

...стояв нагий, наче той перший Адам, з чорними лисніючими очима, що глибоко заховали смуток і біль, з затисненими долонями, з випинятыми грудьми стояв і розмовляв із Ним.

...оповідав про свою тугу й смуток, про своє серце, що держав у долонях і дарував Йому.

... — Дай мені щастя!! — кричав, громом стогріним колов небо.

... — Дай мénі любов! Велике кохання чоловіка! Дай мені серце, яке зрозуміло б мое, яке відчуло б мою душу, мою кров, що так шалено гrimить у мізку і співає Тобі хвалу! Дай! — Благаю!

Скрипка grimила прибоями тонів. Смичок, натисканий сильно, рвучко проскакував і вишарпував із струн душу.

І несподівано, коли могутнє, останнє „Дай!” удалило із струн — Христіян відкрив очі.

Ніля сиділа глибоко в фотелі напроти нього. Заплющені її повіки дрижали від зворушення... Музика розлилась благородною усмішкою по її ніжненькому личку. Останній акорд сонати могутньо вдарив у кімнаті, і несподіванатиша, що так різко після цього зацарила, вирвала її з задуми...

Відкрила очі... Побачила кімнату, залиту ярко сонцем, і на тлі сонячного вікна його — Христіяна. Стояв напроти неї з перехиленою в бік скрипки головою... Сонце світило їй прямо в вічі, аж прищутила повіки... І тоді... тоді завважила Христіянові плечі, що дугою ще дужче вигнулися...

Не вірила... Ще раз докладно, майже нахабно впялилася очима туди,

Так.., це був горб... Її леліяна мрія стовклась на міліони дрібних скалок, що насипалися в очі, мізк, серце.., що різали в горлі якимось дивним жалем...

Хтось крикнув... Так... хтось кричав... Чув виразно... Перед ним стояла Ніля. Обличчя її було, мов платок вишневого цвіту. В очах таївся ляк, безмежний ляк і розпач...

— Ви горб... — і, не докінчуючи, вибігла з шаленим плачем із кімнати.

Хотів бігти за нею. Не міг. Стояв серед кімнати, наче обломаний кусень каменюки. Рука із смичком звисла бездушно вділ. В очах, що ще горіли надхнінням, родилась розпач.

Стояв довго... довго... За вікном цвіли вишні, і гудіння бджіл нагадувало гамір міста.

Був сам... Знову сам, як і перед тим, як усе життя... Скрипка відалась у бороду боляче. Не знімав її. Хотів, щоб дужче ще боліло, щоб боліло так, як у грудях те, що зовуть люди серцем.

Пройшли, здається віки. Минали дні й ночі. Поволі без думки відложив скрипку. Поклав обличчя в долонях на клявіятуру піяніна. Був, наче дитина.

Було спокійно й тихо, тільки здалеку долітав гомін міста й весняний легіт.

Юрко застав Христіяна ввечері, як він, затуливши обличчя долонями, лежав важко на пімнитих картках сонати на піяніні.

Розбудив його з задуми. Затривожився.

— Чому сидиш так?.. Що з тобою? — питав тривожно.

Христіян глянув на Юрка розгублено, немов чужого бачив.

— Не знаю! — Так добре!

Юрко вихопив з під нього картки, що помняті лежали й на долівці. Згорнув.

— Устань! От і дивак із тебе! Підемо зараз у „Cafe Royal”, там стрінемо Вебера. Доконче хоче з тобою бачитися і поговорити. Вставай!

Майже підняв його. Поставив на ноги. Вбрав у пальто і капелюх і потягнув із собою. Ішли мовчки. Юрко кликнув таксі. За декілька хвилин були вже в каварні. Тут ждав їх високий, ограйдний, лисавий мужчина, коло п'ятдесяти років, Вебер. Привітався широ з Христіяном. При чорній каві почали розмову. Більше говорили Юрко й Вебер. Тільки, коли треба було доконче відповісти, відповідав. Увесь час сидів, наче чужий.

— Хочу Вас заангажувати до себе, до Стокгольму, пане Христіяне! — звернувся безпосередньо до нього.

— Маю вражіння, що не відмовитеся. Знаєте самі добре, що сьогодні, коли на Вас покладається стільки надій, коли стільки людей жде від вас чогось нового, великого — не маєте ніякого права не зробити цього. Хто ж інший, як не ви, можете дати щастя й насолоду, як не Господень помазаник? — Ми хочемо щастя й великої музики від вас! Розумієте? — І тому певно не відмовите мені!

Христіян гірко всміхнувся.

— Слухай, — почав Юрко — таж ти сам нераз казав, що мрією твоєю давати їм напій богів, якого в тебе аж за багато. Тебе ждуть. Ми ждемо всі. А батьківщина. Понесеш її славу по всіх усюдах!

Христіян мовчав. На чолі виступили глибоко брижі, уста, затиснені міцно, мовчали. Роздумував.

Устав від столика і, подаючи руку Веберові, сказав:

— Подумаю ще! Юрко дастъ вам знати!

— Зайди до мене післязавтра! — звернувся до Юрка. Хмуро вийшов.

Зайшов у свою кімнату. На піаніні лежала згор-

нена соната. Ходив довго-довго, ступаючи важко, недбало.

Пізніше сів і почав писати листа. Писав усю ніч.

— Пана Христіяна немає! — звістив Юркові двірник.

— Залишив для вас ключ і прохав, щоб ви пішли до нього нагору! Поїхав кудись.

Юрко застав у кімнаті по-давньому. Не було тільки скрипки. На столі лежав лист від Христіяна. Почав читати. Читав уважно...

А під кінець стояло:

... — і глупий покруч, найгидкіший у світі, хотів її вязати з собою?.. Ії, що мала в своїй постаті весну, що в очах ховала синяву норвезьких фйордів, а на устах рожевість яблуневого квіту?.. Я, покруч?.. старий мрійник, що думав, що вона за „славу” проміняє свою юність і покохає мене — каліку?..

...це був лише жарт, жарт долі, болісний жарт, про який я завжди памятаю, а тоді забув. І забуття це помстилось. Я захотів бути теж по-людському щасливий — кохати когось, і щоб мене кохали.

...Коли спитаєш мене, яке має бути моє щастя, то відповім — в усякому випадку не таке, як думають інші. Я мушу погодитися з усім. Мушу відкинути всі мрійництва. Розумію жах своєї хвороби. Коли б вона мене справді покохала, я був би найщасливішою людиною... та треба кинути ці думки. Нехай те, що в серці кровю накипіло, останеться навіки, нехай пепетриває мене, мою нужденну з'яву — нехай буде безсмертне. Нехай вона залишиться Безсмертною Любкою, що їй присвячені мої твори.

...Не можна бути мені чоловіком для себе, лише для других. Нема для мене щастя. Щастя є в моїй тільки штуці, в мені самім. Ніщо не може сковувати мене з життям. Я ввесь призначений для них!..

...Тільки я в своїй штуці можу розмовляти з Найвищим, можу дивитись без страху в Його обличчя, можу переливати Його слова в грумучі пісні. Можу говорити з Ним і передавати їм те все, що Він говорить до мене. В собі я завалив земний престіл, я віднайшов у собі, посвячуочи себе, нитку дальншого життя і тягнутиму за собою всіх — навіть тих, що впираються, що грають комедію і драму. Усіх, усіх...

...Моєю працею молитва... молитвою — живу... чином я...

...В важких, нестерпних нічах, пролежаних у покорі перед Найвищим у поросі — родилася інколи розпач. Розпач моого каліцтва.

Пройшло, пройшло все. Свідомість вибрання Богом, і Вона-музика — не дали мені втонути в темну глибину небуття...

— Духова сила — моя мораль, і вона дає мені ту ясність і твердоту йти далі...

Моє щастя розбите — ні, не розбите, відкрите... більше... сильніше — моє щастя — музика, тони, що певними пригорщами кидаю їх їм. Іду до них знову. Вертаюсь. Нехай вони мають те, що в мене переливається пребагатим річищем — музику — Боже обявлення... Іду до них. Мушу йти!

Сонату, що я хотів назвати „Сонатою щастя”. передай її від мене. Вона не скінчена. Не треба їй закінчення.

Іду на село відпочити. За місяць вертаюсь. А потім?.. Потім у світ! Поїду з Вебером. Мене ждуть вони. Ждуть від мене щастя. Мушу їм його дати. Маю його в своїй скрипці, тонах, у собі. Маю його так багато в своїй штуці, в якій обявляється Він — Творець Найвищий...

Нові шляхи... Нове життя... Там ждуть мене ти-сячі!..

— Тих кілька літ, що лягли між нами, принесли мені багато-багато нового... може аж надто... Доводилось чимало і скитатися по світі, пізнавати нових людей, придивлятись до їх життя, зживатися з ними. Прага, Віден, Грац, Берлін! Сюди й туди, і все на те тільки, щоб знову вернутись тут!

Сидір замовк. Його висока, кремезна постать, сперта на роздертому громом стовбуру сосни, видавалась ще вища й сильніша. Тільки бліде обличчя і зачіплені уста казали про якесь болісне переживання.

— Одного, бач, не розумію в тебе! — почав Мирон. — Із твоїх слів виходить, що ти жалкуєш того, що вернувся зо світа знову сюди... Чому?.. Я теж Німеччину та Італію обіхав і нітрохи мені не жаль, що знову тут опинився. Кажуть, що актори — цигани. Ні, це брехня! Я знаю по собі. Тягнуло чоловіка у світ, та ще дужче тягнуло назад додому.

— І ще одне хотів я дізнатись. Чув я, що ти одржився. Вибач, що може я влізливий, але дома в тебе не бачив я твоєї жінки.

Сидір стояв заслуханий у ліс. Обличчя його помітно оживилося. Зникла на хвилину ця брижка болю біля уст. Очі загорілись дивно живо. Дивився довго на свого друга, що споглядав у його сторону. Миттю оживлення його щезло. Був знову, як раніше: холод-

ний, без вогню в сірих очах, великий, як роздерта громом сосна.

— Не в цьому річ! — почав поволі. — Може й тягнуло вертатись у край, тягнуло так, як собаку на лови. Ти це знаєш! Ти їздив... Розумієш... Цю шалену, божевільну ностальгію знають тільки ті, що далеко від краю... Та воно в мене тепер таке все поплутане, помните. Годі тобі, друже, розказати... годі... може колись іншим разом.

У лісі стояла глибока тиша, тільки десь у верховіттях дерев заплутувався вітер і дико вигравав свої пронизливі мельодії... Гудіння височених сосон налітало придушено в тиші ліса і каламутило її, наче голосні кроки в самотній святині.

Сосни гуділи, і було чомусь смутно.

Швидко, мов плялась по верхах дерев, летіла буря.

— Ходімо в хату — поспішно кинув Мирон. — Буря йде!

Сидір здивовано глянув на нього і мовчки подався за ним. Прислухався до шуму сосон, розпізнаав кожний їх шепіт, наче не хотів розставатися з ними...

Сиділи на веранді. За шибами буря. Дощ бив грубими каплями в вікна. Вихор насідав на дерева, пригинав їх долів, ломив і гнав по лісі.

Громи тонісінськими стружками розколювали хмарі і з диким грюкотом скочувались у ліс.

Сидір сидів мовчки і пильно дивився крізь шибки в ліс. Мирона непокоїла ота стихійна енергія, що з такою силою розперезалася. Нерви його були такі розстроєні, що кожний грюкіт грому викликав у нього трептіння. Ще дужче відчував це тепер, коли оба вони мовчали.

Відвернув очі від вікна, заворушився на кріслі і глянув на друга. Відчув, що він насторожений. Поволі, не поспішаючи, почав говорити.

— Тебе непокоїть буря, бо ти не розумієш її, ти не зжився з нею! Я за тих шість років, що живу тут сам, серед лісів, — звик до неї, розумію кожний подув вихру, кожний грюкіт грому... Я люблю її... Здається, що враз із бурею, коли вона розсівається у просторі, розсівається і душа. Ти ж не можеш її розуміти, бо живеш у місті.

— От коли б тепер не ця буря, то я ніколи не розповів би тобі моєї історії з рудим котом! Щойно тепер можу тобі це сказати.

— Історія з рудим котом? — живо спитав Мирон. — Ти маєш кота? Я не бачив його в тебе!

— Ні, він тільки приходить до мене. Склалось якось так, що моє життя цупко звязане з цим рудим котом.

— Твоє життя звязане з котом? Не розумію!..

— І нелегко зрозуміти. Моє життя — почав поволі Сидір — було досить химерне й різноманітне. Знаєш добре, що змалечку я пробивався сам крізь життя. По смерти батька мама залишилася без сотика, без куска хліба, без даху над головою. Я ходив тоді до п'ятої гімназійної. Уесь рік замучував себе лекціями, щоб тільки утриматись у гімназії. Прийшли вакації... Вакації, це найкращий, але й найкоротший час для кожного ученика. Як кожного року, так і цього, поїхав я до мами на село. Мама моя жила при батьковій рідні. Тих два місяці відпочинку з мамою, що була для мене всім — це було справді щось найкраще у моєму житті. І саме на цих вакаціях я вперше зустрівся з тим котом.

Мирон нетерпляче зворушився на кріслі. Спокійний голос Сидора дратував його.

— Як звичайно буває, в селі, де є річка, купаються хлопці... В Зернівці була теж річка. Щодня ходили ми туди: я з сільськими однолітками. Це було, тямлю, точнісінько 7 липня, на Івана. — Всі ми вже купалися... Я відплів оподалік від хлопців... І тоді я вперше побачив його... Стояв на березі і...

Яснозелене світло залило ліс, пекельний грюкіт заглушив Сидорові слова. Грім ударив у височенного дуба. Дерево з тріскотом звалилось долів. Десять далеко між деревами лунав ще придушений відгомін.

Миронувесь здригнувся. Сидір спокійно, наче б ніщо не трапилось, говорив далі:

— ...Стояв на березі і дивився мені просто в вічі... Виразнісінько бачив я його зелені очі, що яскраво відбивались від рудої шерсти. Такого кота не бачив я ще ніколи. Зацікавило мене, звідкіля він уявся тут, далеко від села і хатів, серед чистого поля? Я почав плисти в його напрямі. Ні на хвилину не спускав із нього своїх очей, щоб побачити, куди він утікатиме. Але він стояв спокійнісінько і дивився мені в вічі. Я почав швидше плисти. І тоді сталося найдивніше: рудий кіт сміявся... Кіт... Розумієш? Так, як злобна людина!...

Мирон усміхнувся...

— Я плив далі, щоб його дістати... Потім усі зникло... згоріло і було темно... Очуняв я щойно по годині. Біля мене стояли хлопці — бліді, перелякані. Я лежав на землі. Сказали мені, що я вже був на тому світі, і вони більше як пів години рятують мене... — Де є він? Де той кіт? — спитав я швидко. Здивовані обличчя хлопців переконали мене, що вони нічого не знають про нього.

— Один із них, Грицько, найстарший поміж нам, заспокоював мене. Я зрозумів, що вони думають, що в мене гарячка. Ні словом більше не розпитував я їх про цього кота.

Мирон дивно підсміхнувся. Ніяк не міг повірити, що це все направду трапилося. Стрічався з такими випадками, що хтось, потапаючи, бачив якогось мужчину, чи жінку з несамовитим виглядом, але ж це все була тільки передсмертна імагінація, під впливом жаху перед смертю. Не хотів сказати цього Сидорові. Знав, що його не переконає.

— Завжди, коли зо мною мало трапитись якесь нещастя, з'являвся цей кіт. Приносив з собою це нещастя і щойно після події відходив спокійно, з глумом у зелених очах. Не буду розказувати тобі, як то він сім разів приходив уже до мене і завсіди приносив якесь лиху. Оповім тобі про останню його „гостину“ в мене...

За вікнами вщухала буря. Дощ іще лив, далеко за лісами перекочувалась хуртовина, і били глузоми. Мирон спокійно дивився на Сидора. Викривлені уста затиснулися помітно і надавали йому рішучого вигляду...

— Ти питав мене, чи я одружився? Так. Зараз після приїзду з-за кордону дістав я місце в лісах коло Вильна... Поробив широкі знайомства серед земляків у місті. Там пізнав я в домі одного лікаря мою майбутню дружину. Два роки стрічались ми, ходили разом. Скажу тобі правду, — раніше женитись я ніколи не мав охоти. Я бачив скрізь у подружжях облуду і не хотів дати себе обдурити. Але Марушка була зовсім інша: зовсім не та, що інші жінки. І я покохав її. Не знаю, чи міг би хто сильніше кохати. Вона кохала мене теж... Між нами не було ніяких таємниць, тільки

правда... Ми одружилися... Два роки перевірював я себе та її, чи зможемо ми жити вкупі, не так, як ті всі інші „добрі” подружжя, але по правді. Ішли літа, що здавались нам днями... — У четвертому році нашого життя прийняли власники лісів на практику молодого лісника. Поміж мною й ним завязалась дружба. І тоді сталося те, у що я не вірив ніколи. Прийшла несподівано брехня. Чи зрозумієш ти, що діялося тоді зі мною? Вся віра, яку я мав для Марушки, розприслаєсь... Стовкалася так, як флякон, або дорогоцінна статуя... Ні, ні... Це ще гірше... Відламки потовченої віри застригли мені в душу, як скалки. Не знаю, що могло подобатись її в тому другому. Фізична краса? Ні. Бо в ньому її не було... Душа? Теж ні. Марушку чайже не могла потягти душа звичайніського чоловіка, що жив мрією про кариєру, про насущний хліб... Я бачив все... І коли я сказав їй, що вона має передомною таємницею, вона заплакала... Та плач її був для мене тільки наявним доказом, що вона ошукала мене. Я вже не кохав її. Я навіть знат, куди вони ходять, і не хотів їм перепиняти.

...Того вечора я сидів сам у кімнаті. Вона, як звичайно, пішла до нього... За той вечір продумав я все. Жити вкупі нам було годі. І я рішив сказати їй це. Минали довгі години. Було пізно вночі. Я спокійно ходив по кімнаті. І враз мої очі спинились на величному дзеркалі, що стояло в другому кінці кімнати. Я підійшов до нього... У золочених рамках, воно надавало кімнаті більше краси та тепла. Це було Марушчине дзеркало. Довгу хвилину дивився я в нього... Кілька невиспаних уже ночей, бо я працював тоді завзято, виснажило мене вкрай. Я майже не пізнавав себе... І тоді... Чи ти чуєш? — тоді я побачив за мною його... рудого кота... Він по багатьох роках найшов мене знову... Стояв спокійнісінько за мною і сміявся...

Сміявся, аж білі зуби вишкірив... Я вихопив бравнінг і стрілив до нього... Бо ж він так сміявся, як тоді, коли я потапав...

Від дзенькоту товченого дзеркала я схаменувся і зрозумів, що стріляв у дзеркало... Потовчене, з тонкими куснями скла, що висіли довкола рами, виглядало несамовито. І я не міг стримати себе... І щоб не бачити цих розбитих кусків, я стріляв далі в них, доки не вистріляв усіх набоїв... Щойно тоді стало лекше... Була глибока ніч, і прийшла Марушка. Схвильована вбігла до моєї кімнати. Я не підводився з крісла... Лямпа горіла блідо, і було тихо... Побачила потовчене дзеркало і з жахом завернула до дверей. Вона переплякалася мене. Я спинив її. Боязко присіла на кріслі. І тоді я сказав їй, що між нами все скінчене, що вона вільна...

Вона плакала, та це була тільки комедія.

Тієї ночі я, не повідомляючи власників, виїхав геть...

Що сталося з нею — не знаю...

Сидір замовк. Дощ ущух. Небо випогодилося. За лісом сідало сонце, золотячі стовбури дерев... Було тихо і спокійно.

— І від цього часу, що став для мене смертю душі, він у мене більше не був... А може я тоді його вбив...

Мирон сидів мовчки. З важкого голосу Сидора відчував, що йому важко було оповідати свою таємницю.

-- От і цей рудий кіт — почав Сидір, — знищив мене зовсім, загнав як самотника в ту поліську пущу, де людина живе тільки з тим лісом, бо людей раз у місяць побачиш...

— Сидоре, я хочу піддати тобі щось нового! —
тихо сказав Мирон. — У мене є ще вільного часу пов-
них два місяці до театрального сезону. Я заберу тебе
звідсіля в місто. Підемо між людей. Там багацько на-
ших товарищів, розважиш себе хоч на кілька тижнів.
Бо годі тобі дичавіти тут серед тих лісів і багнюк...
Возьмеш відпустку, і поїдемо... Добре?

— Може... Не знаю!

Від тижня Сидір був у місті. Жив у Мирона. Ши-
роке товариство трохи оживило його. Щовечора за-
ходили до ресторану, де збиралась майже вся актор-
сько-мистецька братія. Навіть у відношенні до жінок
пізнати було помітний вплив живого товариства. Де-
які з їх гурта розіїдились згодом на літниця, до зна-
йомих, до рідні на села. Мирон хотів виїхати до своєї
рідні, що мешкали на Підгірі. Сидір ніяк не погоджу-
вався, щоб виїхати разом з Мироном. Хотів залиши-
тись декілька тижнів у місті, а пізніше їхати до себе,
на Полісся. Щойно по довгих намовах дався переко-
нати і поїхав...

У Сальницю зїздилося що-літа багато літників,
і нітрохи не було нудно жити. До місцевого вчителя
приїздила щороку його своячка Галя, дочка директора
банку. Звичайно приїздила вона сюди батьковим ав-
том. Мирон знов з'явився з давніших років.

Веселої вдачі, швидко вміла зєднати собі Сидора.
Найчастіше перебував він у її товаристві, бо зажди
розсміянене, гарне личко і веселий голос Галі втишав
його нерви.

Коли вибиралися товариством на прогульку, то
завжди Галиним автом, де шоферував Сидір.

Був теплий серпневий ранок... Товариство, що
вибралися на прогульку, доїхало до місця, де кінчи-
лась вигідна для авт дорога.

Всі походили з авта і ждали. Сидір уважно їхав дальше провідати, чи є для авта шлях... За хвилинку зник за закрутом з очей... Минуло добрих кільканадцять хвилин... Повинен був уже вертатись. Всі втратили терпець.

Десь за закрутом озвалась автова сирена... Ждуть... Показується „храйслерівський” елегантний віз. Вертається... Від товариства ділить його тільки крута доріжка над деброю... Сидір пускає швидше машину... і тоді...

Бачить, як поперед авта пробігає рудий кіт... Машина дивно підскакує... заточується, мов пияк, і з усім розгоном котиться в дебру... Мирон скрикує...

Довга мовчанка... Тільки каміння, здушене машиною, летить уділ... Гая голосно кричить, закриває обличчя долонями та істерично плаче. Сміливіші скріплять поволі в дебру... На дні її лежить поторощена машина... поломані кола, розбита каросерія...

Побіля розбитої машини лежить, постогнуючи важко, Сидір. Мирон нахиляється до нього.

— Рука! — стогне Сидір.

Його піднімають і заносять подальше. Поволі відкриває очі і тихо шепче до Мирона:

— Це він! Він був тут знову! Та мабуть уже востаннє: — я, здається, розчавив його мотором.

Мирон заклопотано похитує головою. Оглядає пильно приятеля.

— Добре, що на цьому покінчилося — ствреджує хтось із товариства. — Зломана рука й потовчення з такого випадку — це справді чудо!

— Це тільки кіт! — кидає тихо Сидір.

Усі дивляться на нього здивовано. Тільки Мирон хитає потакуючо головою. Він один із них знає рудого кота.

В кімнаті князя було тихо. Широко відкрите вікно на сад давало величній образ Галича, що закосичивсь у білі чічки розцвілих садів. Стояла весна. На синій ленті Дністра просовувались поволі важкі пороми. Перевізники вимахували дрюками поспішно, перехиляючись якась кумедно то в одну, то в другу сторону. А від княжого саду несло ніжним запахом яблуневого цвіту.

У вікні стояв князь Ярослав. Перехиливши легко плече, дивився крізь вікно. Дивився гостро перед себе далеко ген за Дністрову ленту, аж на ці темнозелені ліси й бори, що з обріями цілувались. Прижмурював очі від ясного сонця, що майже в вічі зазирало йому, і нетерпляче похитував головою.

Відійшов від вікна і, легко ступаючи, заходив по кімнаті. В кімнаті пахло чебрецем і якимось дивним зіллям. Спів птахів у саду і цей весняний легіт, що залітав у кімнату, пригадали Ярославові його юнацькі літа.

Пригадались отчичеві слова:

— Замало стане тобі місця в твоїй волості! Ти, як усі Рюрикового роду, забагнеш нових земель, нових походів. Затужиш за смагою пожарів і солодко-їдким посмаком крові. Захочеться тобі Святославової слави й сили, і вистрелиш, як птах у перелет, у простори. Заманять тебе чар-зіллям подільські степи,

зачаклюють сині, таємні Карпати, потягнуть Дністрові хвилі з собою далеко ген аж у Чорне Море. І будеш іти походами, бо ти з Рюрикового коліна... Варязька кров розбурхає твій ум, і ти підеш, бо мусиш ходити й воювати, як ми всі...

Сповнялось усе, як у Святому Письмі. Гаряча кров і дика, невтишна снага тягнула в походи, нашптувала чарівне слово:

— Твоя буде земля! — і він ходив.

Ламав свої копія на нових полях, з синього Дунаю шоломом набирає води, і поїли своїх коней у ньому його комонники. В карпатських провалах поставив варязькі станиці і загородив усі шляхи до своєї волости. А коли вже все захистив... несподівано оця вістка...

— Київ зруйнований!.. Андрій, князь Суздалі, vogнем і мечем обдирав Матір городів!..

Ярослав затрусився. Щось здавило болюче в горлі і клубком кільчастим підкочувалось у грудях... Кріпкіше стиснув рукоять меча. На обличчі розлилась багром лютъ і гнів.

— Мушу, мушу скарати його! Мушу помстити сквернь оцю! Кровю заплатить мені! — шепотів крізь зуби сам до себе. Заходив по кімнаті, важко ступаючи.

Пригадав миттю, що гінці з карпатських провалів донесли перед кількома днями, що угри готують похід на його волость. А від полудня орди половецькі наскають раз-у-раз.

Думав довго, довго... Гаряча кров Рюриковичів і велика любов старого города намагались потягнути в похід. Та нова небезпека від угрів і половців!.. І князь стояв на грані: йти самому і лишати волость свою без своєї сильної руки?.. Дати наживу уграм з Галича?..

Продумував докладно й поволі.

Покликав вартового, що стояв побіля дверей кімнати.

— Приведи сюди начальника варягів, Ромуанда, і старого Варинича!

Так, саме тепер він рішився. Рішився дати Мстиславові свої полки, щоб відбивати від Суздальців зруйнований до тла Київ.

Ввійшли. Ромуанд, середніх літ варяг, кремезної постаті, поклонивсь князеві в пояс. Варинич, старий, підтоптаний дружинник, що ще в Ярославового батька водив полки, схилив свою сиву голову.

— Я вас покликав до себе, щоб поручити вам — заговорив князь — важне діло. Від великого князя, Мстислава, що сидить на Волині, прийшли гінці. Прохає допомогти йому добути Київ. А Київ зайняли суз达尔ці і їх Андрій. Нішо не встоялось перед неситим оком північних розбишак. І мені, мені треба добути від суз达尔ців Київ, треба прогнати їх геть, а посадити там Мстислава.

— Ти — і тут звернувся до Ромуанда — поведеш своїх варягів, берендіїв, клобуків і торків, а ви, воєводо Варинич — поведете всі галицькі, теребовельські, звенигородські і перемиські полки на ту священну рать! — Підготовити все до походу! За три дні виrushайте!

— Князю! — дрижачим голосом почав Варинич. — Великий Ти і розумний, бо недаром зовуть Тебе Осьмомислом — і неодну вже війну перебув я з Тобою й Твоїм батьком. Дозволь, що я скажу Тобі своє слово. Замисл Твій великий і світлив, як сонце в весняну пору. На Тебе, князю, і на твої полки вся київська держава дивиться, і коли не прийде киянам порятунок від Тебе, то вже й ні від кого їм не прийде. Але тям, князю, до цього діла треба молодого, а не

мене старого. Молодий мусить вести твої полки, бо й сильної руки вони схочуть. Коли Ти, князю, не поведеш їх, то хай веде їх — боярин Мирославич.

Варинич, схиливши голову, хитав нею, наче притакував собі. Князь довго-довго роздумував. Дивився Вариничеві в вилинялі очі і похмурнів.

— Твоя правда, воєводо! — почав поволі. — Сам вести я не можу. Не може бо господар лишати хати без пана. Але мене заступить там хто інший... Хто, кажеш, по твоїм розмислі гідний вести полки?

— Мирославич, князю, Мирославич!

— Підготовіть усе. Пішли до мене, воєводо, Мирославича!

На вежах Галича, Звенигорода, Перемишля й Бужська грали роги. Скликали полки на рать. Вулицями переїздили важкі відділи варягів, легко прокакували чорні клобуки й торки. Скрипіли пороки на деревяних колісницях.

Воєвода Мирославич у блискучій зброй проїздив швидко поперед лави і порядкував. Його молоде обличчя від натуги й поспіху спіtnіло. Щохвилини здіймав шолом і витирає мережаним рушником чоло.

— Пускай сосуди! — наказав коротко, і в цю ж мить крізь волинську браму Галича, люто скрипучи, посунулись воєнні машини: велетенські метавки, гуляй-городи, криті вози й інше.

Полки за полками, кожний із своєю корогвою, тільки клобуцькі й торецькі йшли з бунчуками.

У вікні наріжної башти стояв сам князь. У стальовій варязькій зброй з-під шолома дивився на вихід свого війська. Спертий на обоюднім дамасценськім мечі, посміхався вдоволено й тужно. Хотілось йому йти з ними разом далеко, ген там до золотоверхого Києва, хотілось власним мечем карати диких суз达尔-

ців, що святотатськими долонями обдирали добро і красу Матері городів. Ввижалась йому посоромлена домовина його прадіда Ярослава в Софійському Соборі, і себе бачив на тлі пожеж, як карає волохатих північних дикунів.

Важко зітхнув. Посилав замість себе його — отого молодого Мирославича.

Полки виходили за мури, а спів галицьких дружин з-за стін добігав до князя:

— Гей, у полі черебе́ць — жовтий цвіт,
Виряжала мати сина в світ...
Посилала його в полків лави,
Щоб добув він собі чести — князю слави-и-и!..

Останні слова протягали довго-довго.

А князь Ярослав Осьмомисл благословив їх на святу рать, що підіймав проти оскверника Андрія.

Над Галичем стояла весна, закосичена квітками і розмаєм.

Весна 1170 року.

-5. 11. 1973

